

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra primárního vzdělávání

Diplomová práce

**Mluvený projev žáků na 1. stupni ZŠ
v souvislosti s logopedickými nápravami**

IVANA RAINOVÁ

2013

Katedra: Katedra primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro základní školu
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň základní školy

MLUVENÝ PROJEV ŽÁKŮ NA 1. STUPNI ZŠ V SOUVISLOSTI S LOGOPEDICKÝMI NÁPRAVAMI

SPOKEN STUDENT'S SPEECH ON A 1ST GRADE ELEMENTARY SCHOOL IN RELATION WITH LOGOPEDICS REMEDIAL

Diplomová práce: 11-FP-KPV-0079

Autor práce: Ivana RAINOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: MgA. Zuzana Bubeníčková

Konzultant:

Počet:

stran	grafů	Obrázků	tabulek	Pramenů	příloh
72	0	0	0	0	1 CD

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ivana Rainová**
Osobní číslo: **P08000264**
Studijní program: **M7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obor: **Učitelství pro 1. stupeň základní školy**
Název tématu: **Mluvený projev žáků na 1. stupni ZŠ v souvislosti s logopedickými nápravami**
Zadávající katedra: **Katedra primárního vzdělávání**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl diplomové práce :

Vypracování teoretické části o problematice mluveného projevu žáků na 1. stupni ZŠ včetně vad a poruch řeči.

Zmapování standardních i nadstandardních možností jejich nápravy v praxi a to v rámci možností v běžných podmínkách na škole a také v profesionálním logopedickém prostředí s uvedením podílu úspěšnosti.

Požadavky :

Nastudování adekvátní literatury.

Pravidelné konzultace s vedoucím práce.

1 roční systematická práce na odstraňování drobných negativ v třídním kolektivu

Spolupráce s logopedickým zařízením.

Uvedení praktických cvičení.

Metody:

Hledání vhodných forem práce směřujících k nápravě vad řeči.

Pravidelné konzultace s logopedickým zařízením.

Na základě znalosti problematiky, praktických zkušeností, pozorování a spolupráce s logopedickým zařízením vytvořit závěry.

Vyhodnocení metody pozorování.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Hála, B. - Sovák, M.: Hlas, řeč, sluch. Praha 1956

Kohout, J.: Rétorika. Management Press, Praha 1995

Brabcová, R. ? Vitvar, V.: Mluvený projev ve škole a mimo školu. SPN, Praha 1986

Štembergová ? Kratochvílová, Š.: Metodika mluvní výchovy dětí. 1994

Langer, A.: Úspěch veřejné promluvy. Kapitoly z rétoriky. Fortuna, Praha 1993

Toman, J.: Jak dobře mluvit. Svoboda, Praha 1981

Lechta, V. ? Králiková, B.: Když naše dítě nemluví plynule. Portál, Praha 2011

Vedoucí diplomové práce:

MgA. Zuzana Bubeníčková

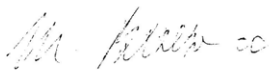
Katedra primárního vzdělávání

Datum zadání diplomové práce:

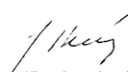
30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

20. dubna 2013

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PaedDr. Jaroslav Perný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 19. prosince 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Mluvený projev žáků na 1. stupni ZŠ v souvislosti s logopedickými nápravami

Jméno a příjmení autora: Ivana Rainová

Osobní číslo: P08000264

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 26. 4. 2013

Ivana Rainová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce MgA. Zuzaně Bubeníčkové za odborné vedení mé diplomové práce i za její cenné rady, ochotu a trpělivost.

Mé díky patří rovněž Mgr. L. Reilové za odborné rady a paní učitelce Kašparové z mateřské školky Slunečná za umožnění spolupráce s dětmi s logopedickými vadami.

Stejně tak nemohu opominout poděkování za vstřícnou spolupráci s třídní učitelkou 2. třídy Mgr. R. Fibigerovou, neboť mi poskytla cenné rady a informace.

Upřímné díky patří i celé mojí rodině, která při mně vždy stála, vytvořila mi podmínky pro zdárné studium a podporovala mě během mého studia na Technické univerzitě v Liberci.

TÉMA:

MLUVENÝ PROJEV ŽÁKŮ NA 1. STUPNI ZŠ V SOUVISLOSTI
S LOGOPEDICKÝMI NÁPRAVAMI

KLÍČOVÁ SLOVA:

Komunikace, logopedické vady, mluvená řeč, artikulační cvičení, dechová cvičení

ANOTACE:

Diplomová práce se zabývá problematikou dětí se špatnou výslovností v 1. třídě základní školy. Je zaměřena na logopedické vady a vývoj dětské řeči.

Teoretická část zobrazuje vývoj řeči člověka od jeho narození. V této části diplomová práce rovněž uvádí i nejčastější známé vady. Zaujme i pohled do historie logopedického vědního oboru, kterým se zabývám také v teoretické části.

Praktickou část jsem se rozhodla zaměřit na logopedické problémy žáků základních škol od začátku jejich povinné školní docházky. Metodou pozorování jsem si ověřovala, zda dochází k částečné nebo úplné nápravě výslovnosti dítěte během jednoho školního roku. Velice jsem oceňovala systém práce učitelek v mateřské škole Slunečná ve Dvoře Králové nad Labem, který byl významným zdrojem cenných informací pro moji další práci s dětmi. Stejně tak nelze opomenout náročnost práce odborného logopeda a učitelek na základní logopedické škole v Choustníkově Hradišti.

Závěr je věnován shrnutí celé mé diplomové práce a výsledkům mého pozorování.

THEME:

SPOKEN STUDENT'S SPEECH ON A 1ST ELEMNTARY SCHOOL IN RELATION
WITH LOGAOEDICS REMEDIAL

KEY WORDS:

Communication, logopaedic defect, spoken speech, articulation practice, breathing practice

ANNOTATION:

The diploma paper is focused on children's problems concerning wrong pronunciation in a first grade of an elementary school. The paper analyzes logopaedic defects and children's speech development.

The theoretical part depicts human speech development since one's birth. The most frequent defects and the history of Logopaedic Studies are included, too.

The practical part deals with logopaedic problems of pupils in elementary schools since the first grade. The method of research is observation. The aim is to verify whether the speech correction might be partially or fully corrected over the course of one year. The teachers at the nursery school Slunečná in Dvůr Králové nad Labem served as an inspiration. Their system has been a valuable source of information for the author's future work with children. In addition the author of the diploma paper appreciates demanding work of the logopaedic expert and teachers of basic logopaedic school at Choustníkovo Hradiště.

The conclusion is devoted to the summary of the diploma paper and the observation results.

Obsah

Úvod.....	13
Teoretická část	15
1. Lidská řeč (komunikace)	15
2. Ontogeneze řeči	16
2.1 Přípravné stádium.....	16
2.2 Vlastní vývoj řeči	17
2.3 Vývoj souvislé řeči	18
2.4 Narušený vývoj.....	18
2.4.1 Dědičnost.....	19
2.4.2 Nevhodný řečový vzor	20
2.4.3 Nevhodné výchovné postupy	21
2.4.4 Nedostatky ve sluchovém a zrakovém vnímání.....	21
2.4.5 Nedostatky v obratnosti a koordinaci pohybů.....	22
2.4.6 Anatomické odchylky mluvidel	22
2.4.7 Poruchy v centrálním nervovém systému	22
2.5 Nejčastější poruchy řeči	23
2.5.1 Pohled do historie.....	23
2.5.2 Dyslalie – porucha výslovnosti	24
2.5.3 Dysfázie.....	26
2.5.4 Koktavost	28
2.5.5 Mutismus.....	30
2.5.6 Breptavost	30
2.6 Verbální a neverbální komunikace	31
2.6.1 Komunikace – RVP ZV	31
2.6.2 Zásady rozvoje verbálního projevu u dítěte	33

3.	Jazykové roviny v Ontogenezi řeči	35
3.1	Jazykové roviny	36
3.1.1	Foneticko-fonologická rovina	36
3.1.2	Lexikálně-sémantická rovina	37
3.1.3	Morfologicko-syntaktická rovina	37
3.1.4	Pragmatická rovina	38
	Praktická část	39
4.	Profesionální prostředí	40
4.1	Klinický logoped	40
4.2	Školní logoped	40
4.3	Logopedická mateřská škola	41
4.3.1	Náslech v mateřské škole	43
4.4	Základní logopedická škola	45
5.	Orientační logopedická vyšetření	47
5.1	Anamnéza	47
5.2	Orientační vyšetření výslovnosti	47
5.3	Orientační vyšetření motoriky	47
6.	Logopedická prevence	48
6.1	Společné rozcvičky	48
6.1.1	Dechová cvičení	48
6.1.2	Artikulační cvičení	49
6.1.3	Procvičování hrubé motoriky	50
6.1.4	Procvičování jemné motoriky	50
6.1.5	Grafomotorika	51
6.1.6	Sluchové vnímání	51
6.1.7	Zrakové vnímání	52

6.1.8 Rytmičké schopnosti	52
7. Jednotliví žáci	54
7.1 Žák č. 1	54
7.2 Žák č. 2	57
7.3 Žák č. 3 a 4	59
7.4 Žák č. 5	63
7.5 Žákyně č. 6	65
7.6 Žák č. 7	66
7.7 Žák č. 8	67
Závěr	69
Literatura.....	70
Internetové zdroje	72

Čapek Karel

Řeč je sama duše a kultura národa. Zdokonaluje-li se národ, musí se zdokonalovat i jazyk; neboť je živý a vyvíjí se s námi všemi, stále nesen výškou duševního napětí národního. (Čapek, 1931)

Menandros

Charakter člověka se odhaluje při řeči. (Ptáček, 2002)

Cicero

Jaký je člověk sám, taková je i jeho řeč. (Ptáček, 2002)

Úvod

Necelých třicet let pracuji ve školství a mohu konstatovat, že úroveň vzdělání i chování našich dětí klesá. Velké problémy nastávají také při nástupu dětí do prvních tříd. Dříve žáci přicházeli nejen se správnými hygienickými návyky, ale mnozí prošli i předškolní logopedickou nápravou. V současné době nás zaráží, že třetina žáků nastoupí do první třídy se špatnou výslovností a rodiče tento problém začínají řešit až po apelech paní učitelky. Na tento neblahý stav má vliv zřejmě i naše demokratická společnost, kdy si někteří rodiče myslí, že škola za ně vše vyřeší. V dětském řečovém projevu se odráží nejen nezáměr některých rodičů o své dítě, ale i problematika rozvedených, neúplných rodin. Na psychice dětí se projevuje také novější styl výchovy – střídavá péče.

V dnešní „moderní“ době počítačů a techniky mnozí rodiče zapomínají, že mají své děti vychovávat, vypravovat jim a mluvit s nimi o jejich dětských problémech. Chápu pracovní vytíženost rodičů, i jejich nepochybný nárok na odpočinek, ale měli by se každý den alespoň chvíli věnovat svým ratolestem a rozvíjet je po všech stránkách, zvláště když se u nich objeví nějaké problémy.

Svoji diplomovou práci jsem se rozhodla zaměřit na logopedické problémy žáků na začátku povinné školní docházky, a zda dochází k částečné či úplné nápravě výslovnosti dítěte během jednoho školního roku. Dále bych se chtěla zmínit o práci speciální mateřské a základní školy logopedické v Choustníkově Hradišti a o práci logopeda. Ve Dvoře Králové nad Labem v mateřské škole Slunečná je ve dvou třídách poskytována péče dětem s různými vadami, především s vadami řeči.

Při vývoji řeči má nezastupitelnou roli matka dítěte, a to v rovině citové i výchovatelské a učitelské.

„Tuto skutečnost, jakož i fakt, že řeč není dítěti vrozena, že se ji musí učit, výstižně a přitom poeticky vyjádřil František Hrubín verši:“ (Vyšejn 1991, s. 17)

Když narodí se maličký

dar vidění má pod víčky

dar slyšení má v něžném oušku

dar doteku má v prstíčkách

dar chuti pozná v prvním doušku

dar vůně v prvních kytíčkách.

Maminko, ty k těm darům v krátku

dar řeči přidáš nemluvnátku.

Teoretická část

1. Lidská řeč (komunikace)

Lidská řeč jako dorozumívací prostředek má tři stránky – mluvní, sluchovou a významovou. Aby se dva lidé dorozuměli, musí jeden z nich vyjadřovat své myšlenky, druhý člověk je musí slyšet nebo napsaná slova vidět a také jim rozumět.

Řeč jako taková je vlastní pouze lidskému plemenu, které vzniklo postupným genetickým rozlišováním od lidoopů. Ostatní živočichové jsou schopni se naučit rozumět některým lidským slovům – povelům, ale příroda je nevybavila schopností mluvit.

Člověk se od ostatních živých tvorů odlišuje právě řečí, vzpřímenou chůzí a zručným používáním horních končetin. Ve své knize Naše dítě se učí mluvit, Karel Ohnesorg (1976, s. 5) zmiňuje, že všem těmto dovednostem se musí každé dítě naučit, musí k nim být výchovou přivedeno, samo by se k nim nikdy nedopracovalo. Názorným dokladem jsou nepochybně případy některých dětí, které se ocitly ve zvířecích smečkách. Poté, co byly objeveny a vráceny do lidské společnosti, vydávaly pouze skřeky.

Proto záleží na okolí, kde dítě vyrůstá, jak brzy a jak dokonale si tyto dovednosti dítě osvojí. V současné době se dost často zaměřuje pozornost na hmotné vybavení a zaopatření, než na výchovu. Okolí by se mělo snažit být pro dítě vzorem jak způsobem života, tak i jednáním a řečí. Ta je úzce spjata s myšlením.

Péči o správný vývoj řeči a o slušné vyjadřování podporujeme i duševní rozvoj dítěte a připravujeme ho pro budoucí zařazení do společnosti. Neboť poruchy v dorozumívání omezují člověka v jeho společenských vztazích.

2. Ontogeneze řeči

2.1 Přípravné stádium

Toto stádium můžeme nazvat i jako předřečové. Věda již prokázala, že dosud nenarozené dítě nejen reaguje na matčinu radost či stresové situace, ale dokáže i vnímat hudbu a řeč. Prvním hlasovým projevem novorozence je křik, kterým oznamuje nejen svůj příchod na svět ale i nepodmíněný reflex, kdy začne jedinec samostatně dýchat.

Karel Ohnesorg pokládá křik za průpravu k budoucímu užívání hlasu při řeči, s níž má tento křik jeden rys společný: prudký vdech a delší výdech. Během prvních týdnů života dává novorozenec pomocí křiku najevo svoji nevoli, nespokojenost i zdravotní problémy. Období křiku přechází postupně v období broukání, které nám připomíná samohlásky **a** nebo **e**. Broukání už má určité emocionální zabarvení (pocit libosti a nelibosti) dítě pohybuje mluvidly, můžeme říci, že si s nimi hraje.

Postupně asi půlroční dítě začíná žvatlat. *„Při svém žvatlání už napodobuje také melodii a rytmus řeči svého okolí. Často pak odpovídá svým broukáním na různé zvukové podněty, tím navazuje kontakt. Začíná řeči rozumět“* (Ohnesorg 1976, s. 13).

Je proto nutné na dítě mluvit normálně a nepoužívat žádné šišlání, které pak rádo opakuje. Dospělý člověk má ke kojenci citový vztah a mnohdy se snaží napodobit jeho mluvní projev v domněnání, že dítěti prospěje a že mu dítě snad lépe porozumí. Ale opak je pravdou, neboť v tomto období dochází k napodobování řeči.

„Napodobování řeči je podmíněný reflex nejen akusticko-motorický, ale i opticko-motorický. Zrakový analyzátor má při napodobování velký význam. Dítě opakuje nejdříve slabiky a slova, která jsou viditelně článkována, jako baba, papa apod. U slepých dětí vzniká proto napodobování později“ (Seeman 1955, s. 23).

Pro dítě je důležité i učení s pasivními pohyby, jako např. Jak tikají hodiny, jak je velké, jak jede vláček apod. Později je vhodné postupně přidávat i obrázky.

Kolem jednoho roku dítě již řeči porozumí, na jednoduché pokyny již předvádí motorické reakce (paci, paci...)

2.2 Vlastní vývoj řeči

U každého jedince nastává individuálně. Pomalu zaniká období broukání a plynule přechází do stádia prvních jednoduchých slov. Dítě většinou vyjadřuje jednoslovně své příjemné či nepříjemné pocity.

„Začíná obvykle u zdravého jedince kolem prvního roku věku, tj. dítě začne spontánně užívat svých prvních slov spojených s významem. V tomto období by jakékoli nucení k řeči bylo zásadní chybou“ (Sovák, aj. 1984, s. 258).

Je vhodné seznamovat děti s nejbližším okolím, využívat obrázky, zvuky a vhodné hračky. Dítě se musí snažit o komunikaci, musí chtít se domluvit.

Logopedie, 1984 uvádí preventivní cviky na zdokonalení hybnosti jazyka hravým způsobem právě u těchto ročních dětí:

1. vyplazování jazyka (co nejdéle, kam až dosáhne, pohybovat jím nahoru, dolů)
2. rychle vysunout a zasunout jazyk (čertík)
3. rozkmit rtů (hra na letadlo)

Během druhého roku života se slovní zásoba obohacuje, většinou dívky jsou šikovnější a začínají mluvit dříve, než chlapci a mladší sourozenci se snaží mluvit dříve než prvorození. Některé děti ve dvou letech ještě nemluví, nemusí se jednat o žádnou poruchu, dítě může být zdravé a správně vyvinuté, většinou potom v kratší době začne mluvit bez větších obtíží.

Je velice důležité, aby rodiče na své dítě správně a dostatečně mluvili při každé vhodné příležitosti. Dítě si postupně uvědomí, že právě řečí lépe dosáhne svých vytčených cílů a snaží se vedle gest a mimiky ke komunikaci používat také slova. Rodiče by se měli vyvarovat kritizování a vysmívání nebo nucení dítěte vyslovit určitou hlásku, či slovo, které mu činí potíže. Přílišným nucením by mohli u dítěte vyvolat odpor k mluvení.

- Vhodné je používání zpěvu, říkadel za pohybového doprovodu. V tomto věku je také časté přetvořování slov. M. Seeman udává příklad, jakým

„vývojem“ prošlo slovo brambory u dítěte ve stáří 23 měsíců až 3 a půl roku: banony – bamboly – bambůly – blámboly – brambůrky.

2.3 Vývoj souvislé řeči

Dítě ve věku 2 a půl let již tvoří jednoduché věty a klade slova vedle sebe. Můžeme říci, že tvoří krátké slovní řetězy př. táta pá, baba doma, auto tú apod. (Seeman 1955, s. 18).

Pro toto období je charakteristická věta: „Co je to?“

Začátkem třetího roku již dítě zvládá ohýbání slov. Je nutné dětské chyby opravovat, aby slyšelo správný tvar slova. Znovu je kladen důraz na působení rodičů na dítě, měli by si s ním povídat, prohlížet obrázky, číst jednoduché pohádky. Dítěti se rozšiřuje slovní zásoba (asi 1000 slov) a začíná si tvořit verbální paměť. Samozřejmě, že velmi záleží na prostředí, ve kterém dítě žije a které ho velmi ovlivňuje.

Kolem dokončeného třetího roku se většina dětí ptá „ Proč?“ Rodiče by měli zodpovídat jejich všetečné dotazy s klidem, děti většinou vnímají nejen řeč svých rodičů, ale i své okolí a hlavně způsob, jakým se mluví. Děti jsou již schopné se naučit jednoduché básničky a písničky nazpaměť.

Toto období můžeme nazvat jako **intelektualizace řeči**. Kolem čtvrtého roku dítě již chápe děj, jednoduchým způsobem ho dokáže vyprávět. Přesněji formuluje své myšlenky a vylepšuje svoji gramatickou stránku řeči. V tomto předškolním období neustále obohacuje svoji slovní zásobu (2500 až 3000 slov) a záleží, zda vyrůstá v intelektuálně podnětném nebo sociálně slabém prostředí.

Většina dětí v předškolním věku navštěvuje mateřskou školu, kde se setkává se svými vrstevníky, učí se nejen pod vedením dospělých, ale i získává zkušenosti s komunikací se spolužáky. Dítě již chápe složitější děje, má větší slovní zásobu a mělo by zvládnout jednoduchá souvětí.

2.4 Narušený vývoj

Karel Ohnesorg (1976, s. 76) ve své knize uvádí, že většina dětí teprve na začátku školní docházky se naučí správně tvořit všechny hlásky a některé ještě ve školním věku

určité hlásky tvoří nesprávně, patlají. Často se jedná o nesprávně tvořené *r* a *ř*. Během školní docházky se část těchto vad upraví, ale zbyde dost jedinců, kteří si podrží odchýlnou výslovnost po celý život.

Karel Ohnesorg (1976, s. 76) poukazuje na fakt, že se nejedná o nemoc, na kterou se umírá, ale spíše se jedná o kosmetický nedostatek, někdy ale s velkými důsledky. Dítě může svou nesprávnou výslovností vyvolat výsměch spolužáků a stáhne se do izolace, bude se stranit společnosti. Tato negativní zkušenost může vyvolat i psychické trauma a dítě přestane mluvit.

Většinou kolem třetího roku dítěte se ale každý rodič zajímá, proč jeho dítě ještě neumí správně mluvit, neuvědomují si, že na děti jsou někdy kladeny značné požadavky ze strany dospělých. Nastává nejen rozvoj komunikačních schopností, ale i ostatních dovedností. Rodiče by si měli uvědomit, že nejpřirozenější situací pro rozvoj řeči je společná hra. J. Švejcar (1985, s. 179) ve své knize nabádá rodiče, aby své děti nenutili pobídkami „řekni, mluv, pověz!“, protože zpravidla u dětí vyvolají odpor. Rodiče by měli být pro své dítě vzorem a nikoli stresujícím faktorem.

Jaké jsou příčiny? Publikace nakladatelství Raabe „Řeč a sluch“ (Šimek, aj. 2012, s. 6) uvádí tyto nejčastější příčiny:

- dědičnost
- nevhodný řečový vzor
- nevhodné výchovné postupy
- nedostatky ve sluchovém a zrakovém vnímání
- nedostatky v obratnosti a koordinaci pohybů
- anatomické odchylky mluvidel

2.4.1 Dědičnost

Názory odborníků se v tomto bodě různí. Někteří vliv dědičnosti dokonce odmítají. M. Seeman (1955, s. 72) ve své knize upozornil na svůj výzkum rodového opoždění vývoje řeči. „Zjistil, že se často objevuje podobné opoždění buď u rodičů nebo v jejich postranní linii nebo u sourozenců vyšetřovaných dětí.“

Ve svém výzkumu vyzoroval, že se rodové opoždění vývoje řeči vyskytuje v 20,6% všech případů opoždění řeči.

Dědičnost je poměrně častá především u mužských potomků. Publikace Řeč a sluch (Šimek, aj. 2012, s. 6) uvádí názor, že se často opoždění vyrovná, ale je vhodnější konzultovat danou situaci s logopedem, který bude sledovat možná rizika, jako je mnohočetná dyslalie, dysfázie nebo koktavost.

2.4.2 Nevhodný řečový vzor

Dítě se učí nápodobou rodičů, dospělých. Napodobuje rovněž i výslovnost svého nejbližšího okolí. M. Seeman (1955, s. 46) uvádí: „*Stává se někdy, že slyšící dítě i jinak normálně vyvinuté se opozdí ve vývoji pro nedostatečnou možnost interindividuálního styku. Příčinou může být nedostatečná péče o dítě v době vývoje řeči, chorobné stavy rodičů, které je činí neschopnými mluvit, a konečně násilné vyřazení dítěte z lidské společnosti.*“

Poměrně zajímavý údaj popisuje Seeman (1955, s. 46) ve své knize, uvádí statistiku z roku 1932. „*Děti ze sociálně slabých vrstev začínaly později mluvit než děti z vrstev, které mohly dětem věnovat náležitou péči. Rovněž děti, vyrůstající na venkovské samotě a nemající styk s jinými dětmi, začínají pozdě mluvit, jestliže jim rodiče nevěnují dostatečnou péči.*“

Nabízí se srovnání se současností, kdy právě na děti z bohatých podnikatelských rodin nemají jejich rodiče čas a ony vyrůstají sice v bohatství, ale bezprizorně.

Do této kapitoly můžeme také zařadit opoždění řeči v důsledku přeražení malého dítěte do cizojazyčného prostředí a také slyšící dítě hluchoněmých rodičů.

2.4.3 Nevhodné výchovné postupy

Pokud se rodiče dostatečně nevěnují svému dítěti, špatně ho vychovávají, nadmíru používají tresty i tělesné tresty. Dítě zažívá výsměch a citově strádá, pak se také může celkově opožďovat ve svém vývoji, což má vliv i na vývoj řeči (Šimek, aj. 2012).

„Rodiče nevhodně reagují na řečové projevy dítěte např. výsměchem: „Prosím tě, co to tady zase povídáš, to abych si pořídil překladatele,“ dítěti tak snižují jeho sebevědomí“ (Šimek, aj. 2012, s. 11).

Publikace Řeč a sluch upozorňuje také na druhý extrém, kdy příliš pečující styl výchovy dítě rozmazluje, dítě naznačí a vše je splněno. Prakticky je v pasivní pozici a řeč nepotřebuje.

2.4.4 Nedostatky ve sluchovém a zrakovém vnímání

Sluch funguje brzy po narození dítěte, vnímá velmi citlivě zvukové projevy z okolí, dovede je napodobit. Zřejmě i proto si můžeme vysvětlit, proč právě děti daleko lépe zvládají výslovnost cizího jazyka, než dospělí (Ohnesorg 1976, s. 61).

Sluch je nejdůležitějším smyslem pro rozvoj řeči, můžeme dokonce konstatovat, že bez sluchu se nemůže řeč přirozeně vyvíjet. Pokud dítě neslyší řeč svého okolí, pak se ji ani nenaučí napodobovat. Při podezření, že je dítě hluché či nedoslýchavé, je třeba provést vyšetření. V dnešní vyspělé době již existuje více možností, jak navrátit ztracený sluch. Lékaři nabízejí různá naslouchadla, voperování Kochleárního implantátu. Samozřejmě musíme respektovat rozdíl mezi hluchoněmým dítětem, se sluchovými zbytky a mezi dítětem nedoslýchavým.

Hluchoněmé dítě se samo nenaučí mluvit, je odkázáno na odborné metody za pomoci zraku a hmatu. Řeč nedoslýchavých je vždy zvukově změněna, poněvadž nedoslýchavým chybí přesná vlastní sluchová kontrola řeči (Seeman 1955, s. 45).

Z vlastní zkušenosti vím, jak náročné je naslouchat řeči nedoslýchavého člověka. Dvojčata, dívky, obě stejně vychovávané. Klárce na začátku školní docházky byla diagnostikována nedoslýchavost, nosí naslouchadlo. I přes vzornou matčinu péči je Klárce

špatně rozumět, nevýrazně artikuluje, zatímco její sestra takové problémy nemá. Kvůli svému handicapu se Klárka nemohla začít učit hrát na piano.

Porucha zrakového vnímání může mít vliv zejména v raném věku na rozlišování artikulačních pohybů (Šimek, aj. 2012, s. 6).

„Zraková percepce upevňuje sluchové vjemy. Zrakem dítě kontroluje pohyby mluvidel svých i ostatních a tím přispívá k napodobování jejich správného pohybu“ (Metodická příručka 2010, s. 13).

2.4.5 Nedostatky v obratnosti a koordinaci pohybů

Motorická neobratnost mohla vzniknout z několika příčin. Na vině mohl být, jak uvádí Seeman (1955, s. 38) těžký porod, těžká onemocnění v raném věku, předčasně narozené dítě nebo méně inteligentní dítě.

Do této kategorie můžeme zařadit i problém, kdy dítě hlásku správně vnímá, ví, jak ji vyslovit, ale díky motorické neobratnosti, ji nevysloví správně.

2.4.6 Anatomické odchylky mluvidel

- vrozený rozštěp rtu nebo patra
- vady chrupu a skusu
- výrazně zkrácená podjazyková uzdička
- deformace jazyka

V dnešní době moderní medicíny lze již většinu takovýchto handicapů napravit, ale musíme si uvědomit, že mluvní orgány neboli mluvidla vykonávají řečový projev a každá anomálie se odrazí i na artikulačních schopnostech takto postiženého jedince.

2.4.7 Poruchy v centrálním nervovém systému

„Řeč je velmi citlivý ukazatel duševních stavů i nervové výkonnosti, a to za podmínek normálních i chorobných. Centrální příčinu opožděného vývoje hledáme tehdy, když sluch je normální a na výkonnosti mluvidel není patologický nález“ (Hála, aj. 1947, s. 181).

Podle Vyštejna (1991, s. 34 – 35) bývá výslovnost porušena po dětské mozkové obrně, kdy má postižené dítě porušené hláskování, čili problémy s vyslovováním vůbec.

Pokud centrální nervová soustava dozrává opožděně, samozřejmě tím ovlivňuje motorickou obratnost včetně motoriky mluvidel, pozornost a aktivitu, ta může být zvýšená nebo snižena. Dítě se vyvíjí v ostatních směrech jako ostatní děti, pouze má opožděný vývoj řeči.

Jedinci se závažnými poruchami, jako je autismus, těžká porucha sluchu a mentální retardace mají také opožděný vývoj řeči, ale u této skupiny poruch se používají odlišné metody při nápravě (Šimek, aj. 2012, s. 11).

2.5 Nejčastější poruchy řeči

„Jako vadu výslovnosti označujeme veškeré odchylky ve výslovnosti, které přetrvávají do období, kdy se výslovnost ustaluje, což bývá kolem sedmého roku dítěte“ (Vyštejn 1991, s. 33).

Foniatrie je lékařským oborem, který se zabývá vyšetřováním sdělovacích funkcí člověka, čímž jsou lidský hlas, řeč a sluch, ale také léčbou jeho poruch a rehabilitací (Medicon, 2012).

2.5.1 Pohled do historie

Zájem o poruchy řeči má velmi starou tradici, jsou dochovány některé záznamy o jejich léčení z dob Antiky. Můžeme říci, že před dvěma tisíci let již existoval vyspělý a správný názor na fyziologii řeči. Dochované písemné památky popisují bohaté koktavé, neslyšící a nemluvící lidi. Právě v období Antiky byla věnována značná pozornost umění řečnictví, jak nám dokládají mnohé starověké spisy (např. Cicero: De oratore – O řečníkovi) (Toman 1981, s. 217). Na přelomu letopočtu vládl v římské říši císař Claudius, kterého máme v podvědomí jako člověka postiženého nedoslýchavostí a koktavostí. I přes uvedené handicapy byl velmi sečtělý a inteligentní.

Ve Středověku se zabýval poruchami a léčením poruch řeči lékař Hieronymus Mercurialis z Padovy (Hála, aj. 1947, s. 178).

Velký rozmach studia a bádání o řeči a sluchu nastal až v 19. století. Vědeckých prací přibývalo a vzniklo nové lékařské odvětví – foniatrie. Za zakladatele a tvůrce foniatrie se považuje prof. H. Gutzmann (1865 – 1922). Spojil v jeden celek vše, co se týkalo hlasu, řeči a sluchu z různých oborů lékařství – krční, ušní, dětské, nervové, zubní, chirurgie; vědy – fyzika, fonetika a nauka o hudbě (Hála, aj. 1947 s. 179).

Autoři dále uvádějí, že o fyziologii řeči v Čechách se jako první zajímal J. Ev. Purkyně (1836). Z lékařských kruhů se koncem 19. století zajímal o tuto problematiku prof. Thomayer, lékař, spisovatel a pedagog, na jeho počest pojmenována nemocnice v Praze (Procházka, aj. 1967, s. 500).

Prof. Thomayer spolupracoval s učitelem hluchoněmých Karlem Malým, z jejich popudu bylo v Praze založeno foniatrické oddělení. Své zkušenosti zaznamenali v odborných pedagogických publikacích. Samotný rozmach foniatrie nastává ve 20. letech 20. století, kdy vznikají samostatná oddělení, jedno z nich vedl i prof. Seeman, který své poznatky zpracoval v knize: Poruchy dětské řeči. Bylo jen otázkou času, kdy vzejde další vědecké odvětví – logopedie. Postupně se šíří zájem o poruchy hlasu, řeči a sluchu ve školách. Někteří učitelé byli vzděláni v oboru logopedie a provádí preventivní a nápravnou péči o vady řeči a sluchu. Můžeme konstatovat, že vznikl další obor – speciální školství (Hála, aj. 1947, s. 179).

Logopedie jako vědní obor se začal formovat a rozvíjet v první polovině 20. století, u nás se zasloužil o logopedii lékař – foniatr Sovák, který definoval logopedii jako nauku o výchově řeči (Klenková 2006, s. 11).

2.5.2 Dyslalie – porucha výslovnosti

Každé dítě ve svém vývoji projde obdobím, kdy se snaží napodobit slyšené slovo, ale nezvládne dobře ho vyslovit. Jedná se pouze o jev přechodný a většina dětí se postupně naučí hlásky správně vyslovovat s rozvojem motoriky mluvidel.

„Patlavostí neboli dyslálií nazýváme vadnou výslovnost jedné nebo několika hlásek mateřského jazyka, přičemž výslovnost ostatních hlásek je správná, na rozdíl od dysartrie, kdy jde o celkovou poruchu vyslovování“ (Vyšejn 1991, s. 32).

Dále tento autor píše o statistických průzkumech výskytu dyslalie, kdy od čtyřicátých let do konce devadesátých let 20. století provedli odborníci řadu průzkumů u žáků nastupujících do prvních tříd základní školy. Vadnou výslovnost diagnostikovali v průměru u 20 – 30 % žáků.

Řeč dítěte s dyslálií je většinou zkomolená, někdy až nesrozumitelná. Seeman (1955, s. 82) ve své knize uvádí i statistiku ubývání dyslalie s přibývajícím věkem. Ve věku 3 až 4 let bylo zjištěno 69% výskytu patlavosti, mezi 6 až 7 rokem 37 %. Z výzkumu také vyplývá, že větší procento výskytu je u chlapců než u dívek. Autor také upozorňuje na zlepšení i během výuky čtení analyticko-syntetickou metodou. V roce 1952 nařízením tehdejšího ministerstva zdravotnictví byla organizována logopedická péče u předškolních dětí. Nabízí se otázka, zda by nebylo vhodné toto nařízení zavést i v našem dnešním demokratickém státě?

Fyziologická dyslalie (patlavost) se většinou upraví sama právě péčí a správnou výslovností v rodině popř. v mateřské škole. Patologickou dyslálii rozdělujeme na hláskovou, slabičnou a slovní.

„Hlásková patlavost postihuje jednotlivé hlásky, slabičná se projevuje na skupinách hlásek potlačováním některé z nich (např. cikacka místo střikačka), a konečně patlavost slovní, jež vede k úplnému zkomolení celého slova. Nejhorší stupeň patlavosti je řeč skoro nesrozumitelná“ (Hála, aj. 1947, s. 188).

Vyšejn (1991, s. 37) se zmiňuje o dalších typech patlavosti:

1. vynechání nebo nahrazení neurčitým, nehláskovým vokálem, autor udává příklad (hláska R – místo ruka vyslovuje uka, hláska L – místo kolečko vyslovuje koečko)
2. nahrazení hlásky R hláskou L nebo J (koruna vyslovuje koluna nebo kojuna)
3. vytváření hlásky na jiném artikulačním místě, hláska je zvukově deformovaná (sigmatismus – vadná výslovnost sykavek)
4. slabiková patlavost nevylučuje správnou výslovnost jednotlivých hlásek, ale pokud hlásky seskupíme, pak dochází k záměně či komolení až k nesrozumitelnosti (místo bl vyslovuje b, místo stř vyslovuje tř)

5. komolením slov může dítě vytvořit i slova nová – novotvary, které se vzdáleně podobají správnému slovu, pouze dítě a jeho okolí zná význam přetvořených slov (imo – pes, kikinka – tramvaj nebo klitka – kytka)
6. asimilace hlásek – spodobování (svestky – švestky, dub – bub, tabule – babule, hodiny – hodiny, sušenky – šušenky) Asimilace se také projeví i ve psaní (dysgrafie)

Nejčastější řečovou vadou je právě dyslalie, podle Klenkové (2006, s. 100) je z hlediska inteligence četnější u dětí navštěvující zvláštní školy, než u dětí intaktních. Autorka dále uvádí, že v současné době musíme respektovat u každého dítěte vliv prostředí, v jakém žije, organické odchylky na mluvidlech, muzikální nadání apod. Dává příklad, kdy výborný žák základní školy může mít chybnou výslovnost hlásky R (rotacismus – ráčkování), ale žák zvláštní školy má lepší výslovnost, zřejmě z důvodu lepší napodobovací schopnosti. S dyslalií se nejčastěji setkáváme nejen u dětí, ale i u dospělých, kteří nejčastěji špatně vyslovují hlásky R a Ř.

„Z celkového počtu dyslalií v populaci se chybné R vyskytuje ve 22 % případů. Po artikulační stránce jde totiž o velice náročnou a těžkou hlásku, protože koneček jazyka nemá pevnou oporu. Mezi 2. a 4. rokem se nejčastěji nahrazuje hláskou L, vzácněji hláskami V a D. Podobně je tomu u 4 – 6letých dětí, protože L a R mají mnoho společného ve tvoření i ve sluchovém dojmu a v některých jazycích (korejština) se označují shodným grafémem“ (Lechta 2003, s. 196).

Publikace Řeč a sluch (Šimek, aj. 2012, s. 7) doporučuje náš přístup v prevenci – žák by měl slyšet správnou výslovnost, učitel by měl mluvit přirozeně včetně zdvořilostí, ale jinak řeč nesmíme deformovat. Rozlišování dvojic podobných slov je nejlepší podpořit zařazením příslušných obrázků. Rozvoj motoriky mluvidel můžeme také podpořit cviky pro pohyblivost rtů, jazyka. Ve čtení si může procvičovanou hlásku (písmeno) zvýraznit. Tuto prevenci, by samozřejmě měla dodržovat rodina. Především spoluprací s logopedem!

2.5.3 Dysfázie

„Vývojová dysfázie, neboli specificky narušený vývoj řeči, je narušená komunikační schopnost, kterou řadíme k vývojovým poruchám. Je to centrální porucha řeči“ (Klenková

2006 s. 67). Dříve se tato porucha nazývala alálie, sluchoněmota nebo dětská vývojová nemluvnost.

Seeman (1955, s. 48) se ve své knize zmiňuje o řeči jako citlivém indikátoru poruch mozkových částí vztahujících se k řeči. Foniatr se může podílet na diagnóze mozkových onemocnění, např. mozkového nádoru.

U vývojové dysfázie odborníci zaznamenali nerovnoměrný vývoj celé osobnosti. Jedinec může mít deficity v jemné motorice, grafomotorice, paměti nebo pozornosti. Jsou lehce unavitelní, problémy nastávají i po stránce emocionální a zájmové. (Klenková 2006, s. 68). Mozkové funkce jsou v dětství ve vývinu, Seeman (1955, s. 51) vysvětluje, že právě u dětí dochází poměrně rychle k vytváření nových spojů, proto je prognóza u dětí příznivější, než u dospělých. Autor nás upozorňuje na možnost vzniku problémů u jedince, především po úrazu lebky nebo zánětlivém onemocnění.

Klenková (2006, s. 70) ve své knize uvádí některé oblasti, ve kterých se příznaky projevují:

- *vážné syntaktické spojování slov do větných celků*
- *porucha v pořadí řazení slabik – přehazuje, vynechává, opakuje apod.*
- *řeč je agramatická, často nesrozumitelná*
- *neschopnost udržet dějovou linii, přeskoky*
- *porucha krátkodobé paměti*
- *malá aktivní slovní zásoba*
- *dyslexie, dyspraxie*
- *nepoměr mezi řečovými a neřečovými schopnostmi*
- *porucha kresby*
- *porušena je jemná motorika a lateralizace*

Publikace Řeč a sluch (Šimek, aj. 2012, s. 15) se zmiňuje o méně závažných příznacích, se kterými se můžeme setkat v běžné praxi, jako je malá slovní zásoba, záměna slabik (palota – lopata nebo vynechávání částí slov (mana – mašina). Děti používají jednoduché věty, často s přeházeným slovosledem a mají i problémy s gramatikou (chyby

ve skloňování, časování apod.) Také upozorňuje, že tyto příznaky jsou typické pro dysfázii, ale nemusí se všechny projevit u jednoho dítěte.

Reedukace řeči je vždy v kompetenci logopeda! Ve školní praxi můžeme pouze některými činnostmi podpořit úsilí rodičů při nápravě (např. hrubá a jemná motorika, rytmická cvičení, koncentrace pozornosti a paměť). Většinou u dětí s dysfázií jsou diagnostikovány i specifické poruchy učení.

2.5.4 Koktavost

Koktavost označuje Seeman (1955, s. 215) jako neurózu řeči, vznikající především v období dětství. Koktavé dítě si začne uvědomovat svůj handicap a postupně se vyhýbá komunikaci, neustálý strach z mluveného projevu se promítá do duševního života dítěte. Základním příznakem koktavosti je přerušování plynulé řeči křečovitými pohyby ve svalstvu, které se podílí na vzniku řeči (artikulační, fonační a respirační).

„O neurotickém podkladě choroby svědčí též některé projevy, např. nápadná vzrušenost, chorobná únavnost, poruchy spánku, zvýšená dráždivost, slabost nervové soustavy a někdy i různé choroby z přecitlivělosti (tzv. alergické), např. kopřivky, migrény, atd., jež se mohou vyskytovat buď přímo u koktavých, nebo u jejich předků“ (Hála, aj. 1947, s. 197).

První příznaky koktavosti se objevují v období mezi 3. – 5. rokem dítěte poukazuje autor. Dítě se v tomto období naučilo tvořit a mluvit v souvislých větách. Další problematické období pro vznik koktavosti je mezi 6. – 7. rokem dítěte, kdy začíná období školní docházky.

Klenková (2006, s. 154) vidí příčinu vzniku koktavosti jako dopad nějakého psychotraumatu, nejčastěji šoku, úleku nebo negativního zážitku. Autorka upozorňuje na skutečnost, kdy koktavost může vzniknout i při násilném přecvičování leváka. Do této oblasti zahrnuje i neurologické faktory, poškození mozku v průběhu těhotenství, či porodu.

Seeman pozoroval také větší nárůst koktavosti u dvouletých dětí následkem traumatu z 2. světové války. Dále uvádí dispozice podle pohlaví, koktavost se více vyskytovala mezi chlapci.

Publikace Řeč a sluch (Šimek, aj. 2012, s. 17) definuje příznaky koktavosti:

- Vícenásobná opakování celých slov nebo jejich částí.
- Prodlužování první hlásky (např. Mmmmmíček).
- Zrychlené tempo – dítě si často neuvědomuje rychlost svého řečového projevu. Nebudeme dítě napomínat, raději sami zpomalíme řeč.
- Hlasové napětí a narušené dýchání – hlas může být tlačенý v nepřiměřené výšce a dýchání povrchní, přerušované hlavně při výdechovém proudu – jako když máme trému.
- Vsuvky a pauzy (krátká slova – hm, eh, no). Objevují se na začátku věty nebo uprostřed slova pro zmírnění napětí. To je doprovázeno strachem, zčervenáním, zblednutím nebo křečemi.
- Blokády a opravy se projevují neschopností vyslovit hlásku v daném slově (většinou na začátku slov při artikulaci hlásek P, K, B). Dítě s koktavostí se opraví proto, aby se vyhnulo hlásce nebo slovu, které mu dělá potíže (např. „Hod’ mi bbb...“ opraví na „Hod’ mi míč“ – místo slova balón použije míč).

Všímavý pedagog může objevit příznaky i v chování. Dítě si svoje potíže s mluveným projevem uvědomuje a snaží se jim vyhnout. Pozorujeme u něho třes, tiky, vyhýbá se očnímu kontaktu nebo strach z mluvení.

Rodiče by měli konzultovat problémy dítěte s logopedem. Také pedagog ve škole by měl být důsledný a dodržovat tato pravidla (Šimek, aj. 2012, s. 18):

- Jednat s dítětem stejně jako s ostatními dětmi.
- Zapojovat ho do činností, aby nezůstávalo stranou.
- Nežádáme, aby zopakovalo, co řikalo. Neopravujeme jeho výslovnost.
- Nepřerušujeme ho. Nepopoháníme, jsme trpěliví.
- Nevyžadujeme přednes básničky před spolužáky.
- Nedokončujeme za něho slova a věty.
- Nedopustíme, aby se někdo dítěti vysmíval!
- Nepřetěžujeme.
- Nasloucháme dítěti a pozorujeme i neverbální projevy.

2.5.5 Mutismus

Mutismus označuje Seeman (1955, s. 49) jako náhlou ztrátu řeči a hlasu, nejspíše po nějakém fyzickém či psychickém traumatu, stresu. (Nejedná se o poškození CNS). Dítě nemluví, je blokové, ale pouze v nějakém prostředí (např. na začátku školní docházky nebo v pubertě) v konkrétní situaci nebo při styku s nějakými osobami – elektivní mutismus.

O mutismu totálním mluvíme, pokud se jedná o úplnou nemluvnost, současně i s dalšími hlasovými projevy – kýchání, odkašlávání (Šimek, aj. 2012, s. 19).

Náprava mutismu vyžaduje součinnost nejen rodičů a logopeda, ale v tomto případě ještě také psychologa nebo psychiatra.

Klenková (2006, s. 97) doporučuje zaměřit se na:

- Neobviňovat dítě.
- Jednat s dítětem jako s rovnocenným partnerem.
- Jednat s dítětem jako s ostatními dětmi.
- Dovolit dítěti používat jakýkoli způsob komunikace (ale vždy se snažit podněcovat k vyšší úrovni). Popřípadě se domluvit na společné komunikaci – gesta, pantomima, hra.
- Zachovat trpělivost a klid.
- Terapie je často popisována jako „složitá“.
- Nikdy se nevzdávat.

Pedagog i rodič by měli formulovat otázky tak, aby dítě mohlo neverbálně ukázat ano – ne.

2.5.6 Breptavost

Lechta (2003, s. 283) charakterizuje breptavost jako poruchu, která se zřídka vyskytuje, dříve byla zařazena do kategorie řečových neuróz.

Hála, Sovák, (1947, s. 202) uvádí: „*Tato porucha postihuje tempo, řeč se stává překotně rychlou, zkomolenou, s přehazováním nebo i polykáním hlásek a celých slabik, zvláště uvnitř slova.*“ Autoři vysvětlují příčinu vzniku breptavosti v nepoměru mezi

schopnostmi mluvidel a snahou, co nejrychleji sdělit své myšlenky. Autoři doporučují nápravu výchovou k správnému mluvení a výslovnosti.

2.6 Verbální a neverbální komunikace

Klenková (2006, s. 25 – 27) popisuje člověka jako tvora společenského, který je schopen a nucen s ostatními lidmi komunikovat. V přírodě můžeme nepochybně pozorovat i další živé bytosti, jak se dorozumívají a sdělují si informace důležité pro přežití. Pouze člověk byl obdařen řečí, může sdělovat své pocity, přání, myšlenky a zážitky. Nejedná se o vrozenou schopnost, se kterou přichází na tento svět, ale postupně se ji učí a rozvíjí při verbálním styku s okolím. Řeč je složitý proces, při kterém dochází k součinnosti mluvních orgánů a mozku – hemisfér, ve spojitosti s kognitivními procesy a myšlením.

Jak uvádí Klenková (2006, s. 25) s termínem **komunikace** se můžeme setkat i v jiných vědních disciplínách a oborech – pedagogice, psychologii, lingvistice, sociologii, dopravě. Autorka označuje komunikaci, jako významně ovlivňující faktor pro rozvoj osobnosti a mezilidských vztahů. Komunikací neboli dorozumíváním si lidé vyměňují informace.

Vedle slovní komunikace se dle Klenkové (2006, s. 30) můžeme dorozumívat i neverbální komunikací, jako je například výraz obličeje – mimika horní a dolní části obličeje, pohyby svého těla, pohyby horních a dolních končetin, tón řeči, gesta, pohledy a pohyby očí, vzájemnou vzdálenost, různými posunky, signály, emocionální tón hlasu, náladovost, kvalita hlasu. K dalším neverbálním aspektům řeči můžeme přiřadit také oblečení, úprava fyzického zevnějšku a zacházení s předměty při komunikaci.

Klenková (2006, s. 32) upozorňuje také na závislost komunikačních schopností na inteligenci, temperamentu, současném psychickém a zdravotním stavu, rodinné výchově. Záleží také na pohlaví a věku jedince a jeho společenském zařazení.

2.6.1 Komunikace – RVP ZV

Člověk, aby přijatelně obstál ve společnosti ostatních lidí, měl by mít dobré komunikační schopnosti, proto také škola by měla být vedle rodiny inspirativním prostředím, kde žák rozvíjí své komunikativní dovednosti. Žák zde komunikuje nejen

v rámci vyučovacích hodin, ale i o přestávkách se spolužáky, učiteli i ostatními pracovníky školy.

Tvůrci Rámcově vzdělávacího programu (RVP) pamatovali i na tuto stránku rozvoje žáka a právě komunikační dovednosti jsou rozvíjeny v komunikativních kompetencích.

Jak uvádí Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (2004, s. 36):

„Na konci základního vzdělávání žák:

- formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu*
- naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuze, obhajuje svůj názor a vhodně argumentuje*
- rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění*
- využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem*
- využívá získané komunikační dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi“*

V očekávaných výstupech pro 1. stupeň v českém jazyce a literatuře můžeme například najít tyto pojmy (Jeřábek, aj. 2004, s. 40):

- „pečlivě vyslovuje, opravuje svou nesprávnou nebo nedbalou výslovnost*
- v krátkých mluvených projevech správně dýchá a volí vhodné tempo řeči*
- volí vhodné verbální i nonverbální prostředky řeči v běžných školních i mimoškolních situacích“*

V rámci jazykové výchovy se od žáka na 1. stupni očekává:

- „užívá v mluveném projevu správné gramatické tvary podstatných jmen, přídavných jmen a sloves“*

Tento částečný výběr z RVP nám připomíná, jak důležitý je rozvoj komunikačních schopností pro každého jedince.

2.6.2 Zásady rozvoje verbálního projevu u dítěte

Verbální projev dítěte poukazuje na jeho mentální a sociální úroveň, proto je nutné ho podněcovat již od raného dětství. V Metodické příručce logopedické prevence (2010, s. 27) se uvádí některé hlavní zásady, které by se měly dodržovat. Prvotní zásady je nutné zavést v rodině: jednotná výchova v klidném prostředí, správný mluvní vzor, dostatečně podnětné prostředí pro rozvoj komunikace, vhodná motivace, uznávání individuality jedince.

Všeobecné zásady:

- *zásada přiměřenosti* – musíme dbát na věkové a individuální schopnosti dítěte, podání patřičného množství stimulů pro rozvoj
- *zásada vývojovosti* – vychází se z ontogenetického stupně ve vývoji řeči, na jaké úrovni rozvoje se dítě nachází, nesmíme žádnou etapu vynechat nebo přeskočit či urychlit
- *zásada soustavnosti* – důležitá je pravidelná činnost, nepracovat nárazově a nepřetěžovat
- *zásada posloupnosti* – od jednoduchého postupně k složitému, důležité je opakování a fixace
- *zásada aktivity* – zapojení do činnosti si dítě musí uvědomovat, pokud se vyskytnou nesnáze či nejasnosti, je důležité pozměnit reedukační plán
- *zásada názornosti* – vytvářením konkrétních představ napomáháme lepší fixaci a pochopení, používáme obrázky a předměty, které rozvíjejí slovní zásobu
- *zásada minimální akce* – předcházet u hlasových a artikulačních cvičení přepínání hlasu nebo deformování hlásky a především zabránit fixaci nesprávné výslovnosti

Metodická příručka (2010, s. 28) doporučuje některá kolektivní logopedická cvičení:

- tematicky motivovat logopedická cvičení
- cvičení mají obsahovat
  - dechová a fonační cvičení

- artikulační cvičení
  - rozvoj zrakové a sluchové percepce
- k těmto cvičením je vhodné připojit
  - rytmizaci
  - rozvoj hrubé a jemné motoriky
  - rozvoj rozumových schopností

3. Jazykové roviny v Ontogenezi řeči

Mluvený jazyk je v naší současnosti velice důležitý a nezbytný v různých oborech lidského konání. Lidská řeč je v každodenním životě užívána k dorozumívání mezi lidmi. Člověk při komunikaci zapojuje dva smysly, a to sluch a zrak. Hála, Sovák (1947, s. 93 – 94) definují lidskou řeč: „...jako soustavu úmyslně vytvořených zvukových značek, jimiž se lidé vespolek dorozumívají a zpravují nejen o svých duševních stavech a hnutích, nýbrž i o věcech vnějšího světa a jejich různých vztazích.“

Autoři se také zmiňují o důležitosti sluchového receptoru při vnímání řeči. Bez sluchu se řeč nemůže přirozeně rozvíjet. V případě postižení sluchu se mohou lidé domlouvat posuňkovou řečí, kterou se učí nejen postižení lidé, ale také jejich blízcí. V tomto případě je velice důležité zrakové vnímání. Zrak je tudíž podstatný pro jejich dorozumívání. Poslouchání musí nahradit odezíráním řeči z úst a obličeje mluvícího.

Uplatnění zraku je i při mluveném projevu zdravých lidí, jak uvádí Hála, Sovák, (1947, s. 94). Vedle mluvené řeči někteří lidé používají i optický doprovod pomocí svého těla, především gestikulace rukou a mimika. Autoři upozorňují právě na Italy a Francouze, kteří gestikulují hodně a živě. Zrak se také uplatňuje v případě řeči „psané“, zde jsou zvukové značky nahrazeny optickými značkami.

Pokud je dítě zdravé se správným vývojem, je dalším důležitým činitelem ve vývoji řeči nepochybně sociální prostředí s dostatkem mluvních podnětů. Dle logopeda také záleží, zda se jedná o početnou rodinu s většinou dospělých osob nebo rodinu, kde vyrůstá více dětských vrstevníků a samozřejmě na rodinné výchově a péči. Tyto aspekty velmi ovlivňují psychiku dítěte.

3.1 Jazykové roviny

3.1.1 Foneticko-fonologická rovina

Verbální projev jedince by měl odpovídat foneticko-fonologickým jazykovým normám daného národa a dítě se je učí nápodobou. Metodická příručka logopedické prevence (2010, s. 17) uvádí závislost správné výslovnosti jednotlivých hlásek na smyslovém vnímání a rozumových a napodobovacích schopnostech jedince. Dítě si většinou nejprve osvojuje jednodušší hlásky a teprve později artikulačně složitější.

Ve své knize Klenková (2006, s. 39) zaznamenává „...výzkum Schulze, který v minulém století vyslovil tzv. pravidlo nejmenší námahy... Podle tohoto pravidla dítě tvoří nejdříve samohlásky, potom retné souhlásky a postupně až hlásky hrdelní.“

Logoped by měl znát sled fixace jednotlivých hlásek a naplánovat si postup při úpravě výslovnosti. Začátek vývoje výslovnosti můžeme zařadit krátce po narození a má být ukončen v předškolní době, asi v 5 letech, u některých jedinců může toto období trvat až do 7 let, především u hlásek R, Ř. Délka této doby záleží na osobních vlastnostech dítěte, na jeho sluchové vnímavosti a také jeho motorické obratnosti. (Ohnesorg 1959, s. 52 – 53). Dále zdůrazňuje závažnost správných mluvních vzorů a také dostatek správných sluchových stimulů k vyvolání řeči.

Zrak také pomáhá při tvoření hlásek, dítě tímto smyslovým receptorem vnímá některé změny v postavení mluvidel, jestliže se dají odezírat. Ohnesorg sice nabádá rodiče, aby na své dítě mluvili zřetelně a dítě mohlo také sledovat jejich obličej, ale rozhodující je sluch.

Opět je kladen důraz nejen na obratnost mluvních orgánů, sluchové vnímání, ale důležitou roli zde hraje prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, množství podnětů, psychika, řeč blízkého okolí ve kterém vyrůstá. Logopedové se ve svých názorech na ukončení vývoje výslovnosti neshodují, ale současná tendence je 5 až 6 let, tudíž rok před nástupem povinné školní docházky, aby dítě v první třídě již nemělo logopedické problémy.

Foneticko-fonologická rovina se tedy zajímá o zvukovou stránku mluvního projevu, rozlišení hlásek jejich výslovnost.

3.1.2 Lexikálně-sémantická rovina

Lexikálně-sémantická rovina se zajímá o rozvoj slovní zásoby, který se odehrává v podstatě při všech činnostech. Dle Metodické příručky logopedické prevence (2010, s. 18) je mluvní projev dítěte zpočátku spojován s konkrétními předměty či situacemi. Nejprve se jedinec učí poznávat tyto jevy, předměty a situace, posléze i pojmenovávat. Pasivní slovní zásoba se začíná rozvíjet asi od deseti měsíců věku dítěte, jedinec slovům rozumí, dokáže pochopit jejich obsah, ale nedokáže je ještě aktivně používat ve svém vlastním řečovém projevu. U ročního dítěte stále převládá neverbální komunikace, jako je mimika, pohledy, pohyby a pláč. Rodič, který je ale s dítětem v blízkém kontaktu většinou těmto jeho potřebám rozumí.

Pasivní slovní zásobu dítě začne používat v rozmezí 1 – 3 let, kdy můžeme mluvit o aktivní slovní zásobě.

Klenková (2006, s. 39) odhaduje slovní zásobu ročního dítěte na 5 – 7 slov, dvouleté dítě používá již 200 slov, v tomto případě autorka upozorňuje na veliký nárůst slovní zásoby. Slovní zásoba tříletého dítěte je asi 1000 slov a čtyřleté asi 1500 slov. Takto staré dítě by mělo již chápat odlišnost některých antonym (malý – velký, suchý – mokrá, špinavý – čistý) a říci básničku. Předškolák v šesti letech již užívá 2500 – 3000 slov.

Lexikálně-sémantická rovina (slovní zásoba) se rozšiřuje po celý život jedince.

3.1.3 Morfologicko-syntaktická rovina

V morfologicko-syntaktické rovině – gramatické rovině se projevuje mentální úroveň jedince. Začíná se rozvíjet kolem jednoho roku věku dítěte, zejména napodobováním v mluvním prostředí. Zpočátku používá slova, která plní funkci vět – mama, tata, baba.

Dle Klenkové (2006, s. 37): „...jsou první slova neohebná, neskloňují se ani nečasují, podstatná jména jsou většinou v 1. pádě, slovesa v infinitivu, případně ve 3. osobě nebo v rozkazovacím způsobu.“

Izolovaná slova používá dítě místo vět do 18 – 24 měsíců, v tomto věku již začíná tvořit dvojslovné věty. Autorka na s. 37 cituje Lechta (1995), který tento „gramatický

system nazývá pivotová gramatika, v rámci níž jsou slovní druhy v pevné vazbě, například mama pá – pá, tata pá – pá apod. (slovo pá – pá je slovo – pivot).“

Dítě zařazuje do své aktivní slovní zásoby nejprve podstatná jména, později slovesa a citoslovce. Mezi druhým a třetím rokem již začíná používat i přídavná jména, postupně začleňuje osobní zájmena, číslovky, předložky, spojky. Ve čtyřech letech prakticky zná a aplikuje všechny slovní druhy. Postupně mezi 2 až 4 rokem používá skloňování, jednotné a množné číslo a později i tvoří souvětí. Klenková uvádí typický dětský slovosled, kdy malý jedinec upřednostňuje slovo, které má pro něj emocionální význam a umisťuje ho na první místo ve větě.

Vývoj této jazykové roviny by měl být ukončen kolem pátého roku dítěte. Předpokladem pro rozvoj gramatiky je jazykový cit, který můžeme u dítěte rozvíjet v prostředí s dostatkem mluvních podnětů a později i čtením. Pokud v období mezi 4 až 5 rokem věku dítěte přetrvávají obtíže s gramatikou tzv. dysgramatismus, jedná se zřejmě o narušený vývoj řeči.

3.1.4 Pragmatická rovina

Pod pojmem pragmatická rovina si můžeme představit sociální užití řeči a zároveň se zapojuje i psychologická stránka komunikace.

Klenková (2006, s. 40) charakterizuje dvouleté až tříleté děti, které jsou schopny zvládat komunikaci jako partner a reagují dle skutečné situace. Autorka dále zaznamenává myšlenky jiných autorů: „...Podle Grohnfeldta (1982, In: Lechta, Matuška, 1995) se dítě učí ovládnout mateřský jazyk nejen jako systém různých znaků a pravidel, ale současně si osvojuje schopnost používat různé komunikační vzorce, které aplikuje různým způsobem v různých situacích.“

Během slovní komunikace je dítě schopno již reagovat také na neverbální projevy (emoční zabarvení řeči, melodie hlasu, hlasitost řeči), jak Klenková uvádí, dítě je schopné vcítit se do situace. Většina tříletých dětí se snaží komunikovat s dospělými i ostatními dětmi ve svém okolí. Některé děti ale mají menší vyjadřovací schopnost, proto by měli rodiče a učitelé u nich podporovat správný verbální projev.

Praktická část

V současné době přichází do prvních tříd až jedna třetina žáků, kteří mají logopedické problémy. Také úroveň mluveného projevu je v posledních letech nízká, někteří žáci v první třídě nejsou schopni odpovídat celou větou a formulovat správně své myšlenky. Většinou odpovídají jednoslovně, úroveň jejich základních znalostí, či slovní zásoba je mizivá. Samozřejmě v každém třídním kolektivu najdeme děti, kterým se rodiče a prarodiče věnují a rozvíjejí jejich osobnost, ale těch v posledních deseti letech ubývá. V každodenní praxi se setkáváme s žáky, kteří přicházejí z různých rodin a sociálních vrstev. Jejich komunikační schopnosti jsou na různé úrovni, je však zarážející, že jejich rodiče se nevěnují jejich problémům. Vytipovala jsem si 10 žáků s různými logopedickými vadami a po domluvě s třídní učitelkou a jejich rodiči jsem se snažila s nimi pracovat. Většinou tyto děti docházely na nápravu a vyvozování nových hlásek ke zkušené školní logopedce, se kterou jsem byla v kontaktu a řešila jsem případné nesrovnalosti a vhodné postupy. Snažila jsem se pracovat se všemi dětmi a zařazovat do společných nápravných setkání cvičení, která by byla prospěšná všem dětem ve skupině a mohly tato cvičení využít i v dalších školních předmětech. V rámci praktické části popisuji i profesionální prostředí, kde se ve zvýšené míře věnují dětem s logopedickými problémy.

4. Profesionální prostředí

V současné době je logopedická péče v naší republice poskytována na několika úrovních. Klinický logoped pracuje pod ministerstvem zdravotnictví, školský logoped a logopedické asistentky pod ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. V České republice také působí logopedové v soukromém sektoru.

4.1 Klinický logoped

Klinický logoped pracuje pod ministerstvem zdravotnictví a je hrazen zdravotními pojišťovnami. Logoped po absolvování magisterského studijního programu na katedrách speciální pedagogiky musí ještě úspěšně složit atestační zkoušky. Teprve potom se stává klinickým logopedem.

Klienty do jejich poradny (ambulance) posílá většinou pediatr. Zajišťují péči o osoby s narušenou komunikační schopností, provádí tzv. diagnostickou, terapeutickou a preventivní péči (Klenková 2006, s. 212).

Většinou na terapii dochází děti v doprovodu rodičů. Klinický logoped pomáhá i dospělým a starším lidem (např. po mozkové příhodě, poruchou plynulosti řeči, pacienti s Alzheimerovou chorobou). Klinický logoped pracuje nejen v ambulanci, ale i dochází do nemocnic na různá oddělení a do rehabilitačních ústavů.

V dnešní době vyhledává pomoc logopedů i mnozí profesionálové jako například herci, moderátoři i manažeři.

4.2 Školní logoped

Školní logoped pracuje v resortu školství.

Dle informací naší paní logopedky, se kterou jsem spolupracovala během jednoho roku na praktické části, mají logopedové špatné zkušenosti s polovinou rodičů svých dětských klientů. Logoped si objednává 1x za 14 dní své klienty na návštěvu. Pokud se rodiče věnují se svými dětmi domácí přípravě, pak je terapie daleko úspěšnější a kratší. V poslední době se ale setkávají u dětí s neposlušností, neochotou spolupracovat. Je zarážející, že předškolní děti a žáci 1. a 2. tříd ZŠ nejsou rodiči vedeny k pevnému řádu a poslušnosti, přičemž tento problém pramení z nedostatku času rodičů a zřejmě i jejich

nadměrné „lásky“. Děti si diktují své požadavky a mnozí rodiče nemají sílu jim je odepřít. Se stejným problémem se potýkáme i na základní škole. Na logopedii se svými dětmi docházejí rozdílně aktivní rodiče, kteří jsou malým vzorkem současné české populace. Část je aktivní, zajímá se o nápravu, zúčastňuje se lekcí, spolupracuje, přijímá nové poznatky a má viditelnou snahu svým dětem v terapii pomáhat. Takoví rodiče se sami učí novým poznatkům, které pak využívají při opakování učiva s dětmi v domácím prostředí. Ovšem jsou pak rodiče, kteří přenechají své děti bez zájmu v logopedické poradně a nespolupracují.

Paní logopedka mě ještě upozornila na další negativní jev ve výchově dnešní mladé generace, a to neschopnost se soustředit na daný úkol, který patrně souvisí s nadměrným sledováním televize a hraním her na počítači.

Školní logoped je garant a preventista, diagnostikuje a posuzuje stav řeči, odborně metodicky řídí logopedické asistentky v mateřských školách. Radí jim, jak dále s dítětem pracovat, píše zprávy z vyšetření klientů v mateřských školách a některé děti k němu chodí na nápravu a vyvozování hlásek.

Logoped se zaměřuje na vyšetření funkce a úrovně sluchového vnímání, především fonemický sluch – rozlišení zvukově podobných hlásek ve slově, např. puk – buk, díky – dýky apod. sluchové analýzy a syntézy, schopnost reprodukce rytmických podnětů. Do sféry práce logopeda spadá i vyšetření laterality, zrakové percepce, grafomotoriky, prostorové a pravo-levé orientace (Sovák, aj. 1984, s. 37).

Speciální logopedický pedagog podle potřeby spolupracuje s dalšími odborníky – dětským lékařem, foniatrem, neurologem nebo psychologem.

4.3 Logopedická mateřská škola

Děti s narušenou komunikační schopností mohou navštěvovat mateřskou školu logopedickou, která vyhovuje individuálním potřebám dítěte. Do této školy se zařazují děti se závažným typem i stupněm postižení, jak uvádí Klenková (2006, s. 214). Tyto děti potřebují zajistit maximálně intenzivní logopedickou péči, která je dlouhotrvající. Pokud předškolní dítě má i nadále narušené komunikační schopnosti, pokračuje ve výuce na základní škole logopedické.

Mateřská logopedická škola má shodný obsah výuky jako ostatní mateřské školy, pouze musí reflektovat individuální potřeby dětí s narušenou komunikační schopností. Děti mají postižené vnímání, zpracování nebo užívání řeči a logopedem byla doporučena intenzivní soustavná logopedická péče. V těchto speciálních třídách je snížený počet dětí, paní učitelky a zároveň logopedické asistentky se mohou náležitě věnovat dětem s individuální péčí.

V našem městě byly zřízeny dvě logopedické třídy při mateřské škole Slunečná. Navštěvují je nejen děti s narušenými komunikačními schopnostmi, ale i děti s kombinovanými vadami či mentálně zaostalé dítě, které má svoji pedagogickou asistentku. Paní učitelky mají zároveň funkci i logopedická asistentka, jejich péče je kontrolována školským logopedem, který jim doporučuje další kroky v jejich náročné a odpovědné práci.

Na každé dítě je zpracován individuální vzdělávací plán, kde je zohledněna jeho narušená komunikační schopnost a možnosti nápravy. V současné době s dítětem mohou pouze procvičovat, napodobovat, nikoli vyvozovat novou hlásku, či jakkoli zasahovat do mluvidel (např. špachtlí nebo prsty). Vyvozování hlásky může pouze školní nebo klinický logoped. Paní učitelky zapisují do sešitků zprávy pro rodiče, protože je pro dítě velmi důležité procvičování zopakovat i v domácím prostředí.

S touto mateřskou školou Slunečná spolupracuje školský logoped, který si zve jednou měsíčně děti i s rodiči. Mateřská škola je v současné době zařazena pod patronaci Speciálně pedagogického centra v Trutnově.

Každá paní učitelka – logopedická asistentka má na starosti 12 zapsaných dětí. Většinou se jich ale sejde kolem deseti. Vedle plnění Rámcově vzdělávacího plánu musí pracovat individuálně s každým dítětem asi 5 minut denně. Některé činnosti – jemná a hrubá grafomotorika, vyprávění pohádek a příběhů podle obrázků, rozcvička mluvidel, napodobování zvířátek, dechová cvičení apod. mohou vykonávat všichni společně.

Den ve speciální logopedické mateřské škole:

- příchod dětí do třídy
- samostatná hra a zároveň individuální cvičení jednotlivých dětí s paní učitelkou (mezi 8 – 9 hodinou)
- svačina
- řízená činnost, program dle RVP , plnění projektů, hudební výchova, výtvarná výchova a tělesná výchova (9 – 10 hodin)
- vycházka, pobyt dětí na zahradě (10 – 12)
- oběd, odpočinek, odpolední spánek

Předškoláci mohou mít po dohodě učitelky s rodiči zkrácenou dobu na odpočinek, a protože v mateřské škole musí být v tuto dobu klid, procvičují si grafomotoriku, fonemický sluch, tvoření vět ze zadaných podstatných jmen nebo s asistentkou plní individuální plán.

- odpolední svačina
- řízená činnost, opakování tématu z ranních hodin
- volná hra a odchod domů

Pokud srovnáme mateřskou školu a mateřskou logopedickou školu, zjistíme, že není rozdíl pouze v názvu, ale i v individuální péči. Samozřejmě, že finanční krize se dotkla i této instituce a byli donuceni k opatřením, které sice ušetří peníze, ale na úkor dětí. V dřívější době jedna paní asistentka cvičila individuálně s jedním dítětem v jedné místnosti a zároveň druhá paní asistentka si hrála s ostatními dětmi v herně. V dnešní době náprava probíhá v herně, kde si ostatní děti hrají, a jedna paní asistentka se věnuje nápravě a současně hlídá i ostatní děti. Nemusím komentovat, jak se dítě odreagovává a plně se nesoustředí na práci. V současnosti došlo k vylepšení a dvakrát do týdne jedna paní asistentka individuálně cvičí s dítětem a druhá paní učitelka se věnuje ostatním dětem.

4.3.1 Náslech v mateřské škole

Zúčastnila jsem se jedné nápravy u sedmiletého chlapce, který má odklad povinné školní docházky a s diagnózou „Opožděný vývoj řeči“ navštěvuje logopedickou mateřskou školu.

Žák necelých sedm let:

- jemná motorika – prsty obratné, při činnosti užívá obě ruce, koordinace prstů ruky je lehce opožděna
- hrubá motorika – dítě je motoricky méně obratné a pohybově přiměřeně aktivní
- rukodělné schopnosti má v oblibě a celkem zvládá (mačkání papíru, polepení plochy lepidlem apod.), ale nedokáže vytvořit uzel, zavázat si boty
- chlapec získává řadu informací vzorem – nápodobou, pozornost krátkodobá, má orientaci v prostoru
- zná základní barvy a pojmenuje je
- pozná a pojmenuje pouze čtverec a kruh
- chlapec nesprávně uchopí tužku
- zná matematické pojmy (hodně, málo, první, poslední)

Školním logopedem bylo doporučeno:

- zaměřit se na rozvoj oromotoriky
- dechová cvičení, podpora zvětšování čelistního úhlu
- úprava artikulace nesprávně vyslovovaných konsonantů
- podporovat jazykové schopnosti ve všech rovinách
- procvičování jemné a hrubé motoriky
- gymnastika mluvidel

V mateřské škole jsem strávila část dopoledne. Po počátečním představení jsem si s dětmi chvíli hrála, aby se při cvičení neostýchaly.

Paní učitelka nejprve procvičovala se všemi dětmi najednou. Při sezení v kroužku rozvíčovaly mluvidla (olizování předních horních zubů uvnitř a vně, olizování rtů – kočička se olizuje po sladkém mlíčku, pohyb jazykem – fotbal, kdy míč musí vyplnit pravou a levou tvář, mlaskat jazykem – koníček). Následovalo dechové cvičení – nádech a výdech.

Na závěr paní učitelka trénovala sluchové vnímání bez zrakové podpory (děti si přikryly rukama oči). Muchlání papíru, stříhání papíru, hlasy zvířat. Poslední společná

činnost byla zaměřena na pozornost, paní učitelka říkala řadu různých slov a děti měly reagovat zdvižením rukou na hlásku Č (čínka, motorka, česnek, kočička, pejsek, čmelák).

Ostatní děti dostaly papír a nacvičovaly grafomotoriku – kreslily kroužky „Míchám, míchám polívku pro Kubu a Aničku“ a lomené čáry „To je pilka“. Po skončení grafomotoriky si mohly vybarvovat omalovánky. Obrázky byly vybrány úmyslně – dvojice slov, lišící se první hláskou: les, pes a šije – pije.

Sedmiletého chlapce si paní učitelka vzala na individuální péči, nechtěl moc spolupracovat. Myslela jsem si, že se již přede mnou stydí, ale paní učitelka mě upozornila, že potřebuje delší dobu na terapii a neochota ke spolupráci je u něho normální.

Paní učitelka nachystala znovu dechové cvičení, chlapec foukal do speciální zahnuté trubice, kde byl malý polystyrénový míček a svým výdechem měl vyfouknout míček co možná nejvýše. V další činnosti nachystala několik různých obrázků, z této hromádky měl chlapec za úkol vybrat pouze obrázky domácích zvířat a pojmenovat je.

Na závěr byla procvičována jemná motorika, chlapec kreslil klacíkem na táčku s dětskou krupicí, tato činnost byla odměnou za snahu.

Ptala jsem se na spolupráci s rodiči, na ambulantní péči k paní logopedce sice chodí, ale domácí docvičování je sporadické.

Paní učitelky – logopedické asistentky věnují dětem náležitou péči, ale je zarážející, že někteří rodiče se pouze spoléhají na jejich práci a v domácím prostředí se svými dětmi pouze zanedbatelně procvičují, právě intenzivní spolupráce všech zúčastněných může přinést očekávaný úspěch.

S dětmi jsem se rozloučila společnou hrou, kdy ze dvou podstatných jmen měly vytvořit větu. (tatínek – auto, kuchař – zástěra).

4.4 Základní logopedická škola

Nedaleko našeho města funguje Mateřská a Základní logopedická škola v Choustníkově Hradišti, je určena žákům s vadami řeči, do roku 2002 se v této škole napravovala pouze koktavost. V dnešní době jsou součástí této speciální školy i pracoviště ve Dvoře Králové a v Náchodě. Škola pečuje o žáky s těžkými poruchami komunikačních

schopností (těžké dyslalie, opožděný vývoj řeči, dysfázie, koktavost). Některé děti mají kombinované vady a poruchy (lehké mentální postižení, specifické poruchy učení, poruchy pozornosti, DMO, a jiné zdravotní problémy). Při zařazování dítěte do této vzdělávací instituce je brán zřetel nejen na poruchy komunikačních schopností, ale i na sociální zázemí dětí v rodině. Děti z blízkého okolí navštěvují tuto školu denně, děti ze vzdálenějších míst jsou ubytovány na internátě.

Včasné zařazení dítěte do speciální mateřské a později do základní školy je předpokladem úspěšné nápravy řeči, i celého rozvoje osobnosti dítěte. Jakmile si dítě uvědomí své nezdary v komunikační oblasti, stávají se zdrojem psychických problémů a koktavosti.

Žáci s vybudovanými základy komunikačních dovedností po stránce formální, sociální a obsahové se mohou integrovat do běžných základních škol. Žák může ještě ambulantně docházet na individuální péči ke školskému nebo klinickému logopedovi v místě bydliště.

Díky pomoci dotace z Evropské unie mohla škola vybavit některé třídy interaktivní tabulí a pomůckami pro zlepšení efektivity výuky.

Většina dětí je ubytována na internátě, pouze na víkendy a prázdniny odjíždí domů k rodičům. Často děti pocházejí z málo podnětného prostředí a po návratu zpět do školy mají problémy se zpětným zařazením do výukového procesu. Dřívější systém dlouhodobého pobytu ve škole, bez účasti rodičů, byl zřejmě efektivnější a právě pro děti z méně podnětných rodin i psychicky stabilnější.

Ve třídách mají snížený počet žáků, pedagogickou asistentku, která paní učitelce pomáhá a učí se s dětmi v době, kdy paní učitelka se individuálně věnuje jednomu dítěti s nápravou a cvičením.

V tomto školském zařízení je zajištěn během všedních dnů celodenní dohled na děti. Díky intenzivní péči logopedických pracovníků je jejich činnost úspěšná.

5. Orientační logopedická vyšetření

Stanovit odbornou diagnózu může pouze vysokoškolsky vzdělaný logoped (školský, klinický nebo soukromý). Ti jako jediní mohou nové hlásky vyvozovat a odborné asistentky – učitelky mohou pouze procvičovat a intenzivně trénovat. Orientační logopedické vyšetření je určeno pouze pro potřeby učitelky, která dítě pozoruje každý den v různých komunikačních situacích. Dle Metodické příručky (2010, s. 29).

5.1 Anamnéza

Zjištění základních osobních údajů (Musíme dát pozor na Zákon o ochraně osobních údajů). Zajímáme se také o podmínky, v jakých rodina žije, jak podporuje žákův řečový vývoj.

5.2 Orientační vyšetření výslovnosti

Pomocí her zjišťujeme výslovnost jednotlivých hlásek v různých pozicích – na začátku, uprostřed a na konci slova. Je nutné postupovat od hlásek artikulačně jednodušších ke složitějším. Můžeme využít obrázky, kdy nám dítě může pojmenovávat, co vidí na obrázku. Zaměříme se také na pochopení významu slov, využijeme obrázky.

5.3 Orientační vyšetření motoriky

Učitelka by měla vše předvést a děti opakuji.

Zjistíme, zda dítě dovede přesně či obtížněji napodobit dospělého. Nejčastěji je používán způsob stoje na jedné noze s upažením, nejprve otevřené oči, později zavřené. Můžeme vyzorovat styl chůze po schodech, zda dítě střídá nohy. Různými poskoky a přeskoky můžeme vyzkoušet šikovnost žáků.

Jemnou motoriku sledujeme při prstových cvičeních, sbírání korálků, natáčení nití na cívku.

Motoriku mluvidel zjistíme při různých cvičeních jako např. nápodoba grimas, našpulení rtů, vyplazování jazyka apod.

6. Logopedická prevence

V rámci logopedické prevence jsem u některých dětí alespoň částečně suplovala péči rodičů. Ve školním roce 2011 – 2012 navštěvovalo první třídu 30 dětí. Na přání rodičů paní ředitelka rozhodla rozdělit na jednu vyučovací hodinu českého jazyka tento vysoký počet žáků. Polovina dětí se ve třídě učila číst a já jsem měla na starosti druhou polovinu, 15 dětí. Do této skupiny jsme vybraly s třídní učitelkou děti s logopedickými problémy, se kterými jsem cvičila dle pokynů v notýsku od paní logopedky.

Během necelého roku se většinou komunikace u pozorovaných dětí zlepšila a některé děti jsou již v současnosti bez logopedických problémů, a to právě díky snaze rodičů a profesionální logopedky, ale také snaživosti dětí samotných.

Někteří rodiče si nepřáli jmenovat své dítě ani křestním jménem z důvodu ochrany osobních údajů.

Společně jsme začínali cvičení určená všem dětem (dechová cvičení, říkanky, básničky, písničky, povídání s obrázky) po těchto mluvních rozcvíčkách jsem se věnovala jednotlivým dětem a ostatní si mohli potichu hrát.

6.1 Společné rozcvíčky

6.1.1 Dechová cvičení

První zásadou mluvních rozcvíček je vyvětraná místnost, dechová cvičení přispívají ke zklidnění dětí a jejich lepší koncentraci. Cílem dechových cvičení je prohloubení vdechu i výdechu při komunikaci (Metodická příručka 2010, s. 2).

Při nácviku správného nádechu jsme respektovali správné a zdravé dýchání nosem. Přivoněli jsme si ke kytice, místo břicha jsme měli nafukovací balón, který jsme potřebovali naplnit vzduchem apod.

Nacvičovali jsme nádech nosem a pomalý výdech ústy, v odborných pracovištích mají pro tento účel různé pomůcky, kdy dítě svým výdechem v aparátce udržuje míček na určitém místě, my jsme používali například bublifuk, větrník, pofoukali jsme na bolavý

prst nebo foukali do kuličky vyrobené ze zmačkaného papíru, která měla projet namalovanou dráhu, napodobovali jsme komára a jiná zvířátka.

Prospěšné je také střídat nádech a výdech nosem a ústy nebo na krátkou dobu zadržet dech.

Pro zpestření jsme někdy zařadili hru na zpěváky, na jedno vydechnutí jsme vyslovovali slabiky (la, mo apod.) nebo jsme si zahráli na medvědí spánek, vleže zhluboka dýchat.

Dechová cvičení lze také zařadit na začátku hodin hudební výchovy.

Pokud byli žáci nachlazení, dodržovali hlasový klid, abychom předešli poškození hlasivek.

6.1.2 Artikulační cvičení

Podmínkou správné výslovnosti je rozvinutá motorika mluvidel. Artikulační cvičení jsou podpůrná a pro děti je nejvhodnějším prostředkem hra. Na odborném pracovišti se cvičící děti dívají do zrcadla, aby měly zrakovou kontrolu. My jsme většinou seděli v kroužku a pozorovali spolužáky.

cvičení na lepší pohyblivost jazyka

- kočička se napila mléka a jazykem se olizuje,
- napodobovali jsme čertíka (otevřená ústa a jazyk drnká o rty – blbl),
- hráli jsme fotbal v puse, kdy se jazyk vlevo – vpravo boulí do tváří,
- koníček – špičkou jazyka jsme mlaskali na tvrdém patře
- olizování předních zubů – vně a uvnitř
- jazyk do ruličky
- kontrola jazykem – nerostou nám vousy?
- vyplazeným jazykem kreslit kroužek

cvičení na pohyblivost rtů

- kapřík (vysátí vzduchu z úst)
- roztáhnutí a shrnutí jazyka
- posílání pusinek maminkám

- trénink úsměvů (roztahování koutků, ústa zavřená nebo pootevřená)
- různá špulení úst
- brnkání prstem o spodní ret
- kroužení pootevřenými ústy
- něžně si koušeme do spodního rtu
- zívání

Pro zpestření jsme zařazovali i známé jednoduché písničky a melodii jsme zpívali na určitou slabiku (la, la, la, me, me, me)

6.1.3 Procvičování hrubé motoriky

Rozvoj hrubé motoriky je úzce spjat s tělesnou výchovou. V rámci pohybových her jsme rozvíjeli rychlost, přesnost, sílu, koordinaci pohybů. Dle Metodické příručky (2010, s. 8) úzce souvisí pohybová neobratnost s poruchami výslovnosti.

- malé a velké kroužky, vlnovky (vlhkou houbou na tabuli, pouze ve vzduchu)
- kroužení pažemi
- házení a chytání míčů různých velikostí
- lezení, skákání přes překážky
- pohybové hry
- hry se zpěvem

6.1.4 Procvičování jemné motoriky

Naším cílem bylo zpřesnění pohybů horních končetin a lepší koordinace pohybů. Činnost měla návaznost na pracovní výchovu.

- stavebnice, puzzle
- hry s drobnými předměty, stavebnice
- kreslení a modelování
- využití přírodnin
- navlékání korálků
- prstová cvičení, dotyky prstů obou rukou, střídavé údery prstů o stůl – hra na klavír
- roztažení a stažení prstů

6.1.5 Grafomotorika

Tato činnost je úzce spjata s nácvikem ke psaní. Jejím cílem je uvolňovat klouby horních končetin (ramenní kloub, loket a zápěstí). Žáci první třídy v lednu již píší do sešitů, tato uvolňovací cvičení byla prováděna pouze formou individuální hry (psaní a kreslení křídami na tabuli, prstovými barvami na papír) nebo kreslení pastelkami na papír.

6.1.6 Sluchové vnímání

Pro rozvoj řeči je nejdůležitějším lidským smyslem právě sluch. Procvičujeme opakováním slov a krátkých vět či říkanek, tím rozvíjíme krátkodobou paměť. Děti si lépe zapamatují činnosti spojené s pohybem, rytmizací nebo obrázkem, jak uvádí Metodická příručka (2010, s. 12).

- hra na ozvěnu, opakování slov, zvuků za sebou
- opakování jednoduchých vět
- procvičování sluchové pozornosti, děti reagují na signály dohodnutými činnostmi

V rámci rozvoje sluchového vnímání procvičujeme i fonemický sluch.

- bez zrakové podpory děti rozlišují a odhalují různé zvuky – mačkání papíru, stříhání nůžkami, použití známých hudebních nástrojů nebo hlasy zvířat, později i spolužáků
- poznávání známých písniček pouze podle melodie
- slabikování, vytleskávání
- určování první slabiky a hlásky ve slově
- hra se zvukem – do skleniček, krabiček různé materiály (kamínky, koření, korálky), dítě bez zrakové pomoci vyhledává dvě stejné skleničky, krabičky – sluchové pexeso
- tichá pošta
- hledání předmětu, který vydává zvuk (budík)

Děti by měly tyto aktivity provádět formou zábavné hry. Některé činnosti jsou součástí vyučování v první třídě.

6.1.7 Zrakové vnímání

Zrakem kontrolujeme pohyby mluvidel svých i ostatních lidí. Procvičujeme formou zábavných her a zajímavých pomůcek (Metodická příručka 2010, s. 14).

- dítě opakuje pohyby dospělého – ve stoji, v sedu
- pohyby mluvidel před zrcadlem
- obrázky, kde dítě vyhledává rozdíly nebo nepravdy
- obrázky, kde dítě dokresluje části
- pexeso
- skládání rozstříhaných obrázků
- obrázky či předměty po určité době dítěti zakryjeme a dítě je vyjmenuje (Kimova hra)
- omalovánky, obtahování vzoru
- spojování teček podle čísel do obrázku
- navlékání korálků
- skládání puzzle
- zařazení obrázků podle děje
- stříhání podle vyznačené čáry

Tyto popsané činnosti jsou vhodné pro všechny děti.

6.1.8 Rytmické schopnosti

S některými činnostmi se děti setkají během vyučování na 1. stupni ZŠ, zejména v hudební výchově. Metodická příručka (2010, s. 15) upozorňuje na přínos rytmičného cítění k správnému rozvoji řeči a jejího tempa. Můžeme použít hru na tělo, jednoduché hudební nástroje, či pouze tleskání.

- rytimizace známých říkanek, rozpočítadel
- hra na ozvěnu
- hra „Na chodce“ dospělý vyťukává rytmus a děti pochodují (střídání rychlé a pomalé chůze)
- hra na bubínek, dřívka
- znázornění počtu slabik u rytmičovaného slova na tabuli

Nejprve používáme dětem dobře známá rozpočítadla, říkanky a básničky. Spojujeme.

7. Jednotliví žáci

7.1 Žák č. 1

Dyslalie, patlavost

leden 2012

Chlapec neuměl vyslovovat hlásky **R, Ř** a nahrazoval je hláskou **L**.

Z doporučení logopedky:

Špatná obratnost jazyka, špatný slabý dech, zlepšovat koordinaci jazyka s dechem, není vibrace. Každé cvičení posilovat oromotoriku jazyka, dechová cvičení.

Z pozorování vyplynulo:

- jemná a hrubá motorika – obratný
- lateralita – pravák
- některé pohyby jazyka a rtů činí potíže
- sluchová paměť – v pořádku (zopakuje jednoduchou větu a zvládá postupné rozšiřování věty)
- zrakové vnímání – v pořádku (hledání rozdílů mezi stejnými obrázky, sestavení rozstříhaného obrázku)
- rozumové schopnosti – pozná a pojmenuje (základní barvy, základní geometrické tvary)
- při řeči špatně dýchá
- spolupráce s dítětem dobrá

březen 2012

Chlapec pravidelně chodí s rodiči na nápravu k logopedce, můžeme tvořit výslovnost substitucí přes hlásku **D**.

Rozkmitání špičky jazyka, vyslovujeme **d ddd...** a procvičování ve slovech:

ddáha = dráha

ddáček = dráček

ddahý = drahý

ddobek = drobek

dduhý = druhý

ddbe = drbe

ddak = drak

postupné přidání TD, TD + samohláska

td, td, td, td, td , tda, tda, tde, tde, tdo, tdo, tdu, tdou, tdou

procvičování ve slovech

tdáva = tráva

tdní = trní

tdochu = trochu

tdápí = trápí

tdoubí = troubí

tdká = trká

BD

bdána = brána

Bdno = Brno

bdanka = branka

bdouk = brouk

PD

Pdaha = Praha

pdoutek = proutek

pdší = prší

pdovaz = provaz

postupné přidávání sousloví a říkanek

kadle, kadle, kadle

kadlíku, kadlíku, kadlíku

kadlín, kadlín, kadlín

kadlov, kadlov, kadlov

kadličku, kadličku, kadličku

padáda, padáda, padáda

napadádí, napadádí, napadádí

padohy, padohy, padohy

Kokodák, kokodák, kam to vajíčko dám.

Do kouta, do kouta, je našeho kohouta

duben – květen 2012

Chlapec už má pěkné vibrační R, ale paní logopedka doporučuje procvičovat ve slovech po různých souhláskách, prakticky opakujeme již zapsaná slova:

tráva, troubí, trubka, trnky, dráha, drobek, drak, drahý, Praha, brána, Brno

konec září – říjen 2012

R fixujeme ve větách, chlapec již bez potíží.

V Praze je Prašná brána. Dravec má ostré drápy. Venku prudce prší. V prádelně perou prádlo. Petr má modrý svetr. Zahradník hrabe na zahradě. Na vratech vrká holub. Kopr roste na zahrádce.

Chlapec dostal pochvalu a začíná s paní logopedkou vyvozovat hlásku **Ř**.

Pokyny:

Dát zuby k sobě, našpulit ústa a šeptat hlásku R. Postupně zkoušet nahlas. Mírně přesunutá čelist vpřed a zpočátku vyslovovat rrrrrrr (prodloužené R).

drříví = dříví

drrevník = dřevník

drrevo = dřevo

drříme = dříme

říjen 2012 (2. třída)

Chlapec již zvládá a umí vyslovit správně všechny hlásky. Paní logopedka nám doporučila v rámci společných setkání procvičovat některá slova, fixovat je v říkankách a především vyžadovat vše v běžné řeči.

tříkolka, třešně, třeba, dřevěný, třída, přímka, přání, překážka, příjemný, břehy, břínka, břecha, břitva, řeka, řízek, řepa, chřipka, přestávka, příklad, přadlena, přešel, křoví, mříž

Strom

Mařenka s Jiřinkou

Na stráni byl strom,

Mařenka s Jiřinkou

práskl do něj hrom.

přikryjí se peřinkou.

Pod stromem byl krtek,

Pod peřinkou dobře je

hned do díry utek.

peřinka je zahřeje.

Chlapec byl na podzim vyřazen z péče paní logopedky. Aktivně spolupracoval při nápravě v naší skupině.

7.2 Žák č. 2

Dyslalie, patlavost

leden 2012

Chlapec neuměl vyslovovat hlásky **L, R, Ř**.

Z doporučení logopedky:

Špatná obratnost jazyka, pohybová neobratnost, zlepšovat koordinaci jazyka s dechem, není vibrace. Každé cvičení posilovat oromotoriku jazyka, dechová cvičení.

Z pozorování vyplynulo:

- jemná motorika – méně obratný
- hrubá motorika – těžkopádnější pohyby, dobré pracovní návyky, dítě vyrůstá v rodině soukromého zemědělce
- lateralita – pravák
- špatná výslovnost
- sluchová paměť – v pořádku (pomaleji reaguje)
- zrakové vnímání – v pořádku
- rozumové schopnosti – pozná a pojmenuje (základní barvy, geometrické tvary)
- při řeči špatně artikuluje, občas mu není rozumět a obtížně spolupracuje, nesoustředí se

leden 2012

Chlapec začal v říjnu chodit na logopedickou nápravu, špatně vyslovoval hlásku L. Tvořil ji až v zadní části úst. Během nápravy paní logopedka poslala chlapce na odborné vyšetření a prakticky až do konce první třídy se chlapec léčil se zánětem hlasivek, měl předepsaný hlasový klid a nemohl se aktivně účastnit náprav. Chlapcova zhoršená jemná motorika se projevovala především v kvalitě písma a v pracovním vyučování.

květen 2012

Chlapec se účastní pouze části našich společných rozcvíček (rozvoj grafomotoriky a zrakového vnímání) nemluvil, pouze ukazoval a psal. Žádná dechová, fonační ani artikulační cvičení neprováděl. Rodiče s ním chodili na lékařské kontroly.

říjen 2012 (2. třída)

Chlapcova jemná motorika se výrazně zlepšila, nejvýraznější posun je vidět právě na úpravě sešitů. Hlasivky jsou vyléčeny a začíná docházet na nápravu k paní logopedce. Rodiče si zatím nepřejí chlapcovu spolupráci se mnou, pouze společné rozcvičky.

prosinec 2012

Hláška L vyvozena a správně ji vyslovuje, hlásky R, Ř stále nahrazuje hláskou L. V kterémkoli místě ve slově (stlom, ladost, plší, cál).

Chlapec je manuálně velmi šikovný (hrubá motorika). V první třídě psal nečitelně, v současné době se v psaní velice zlepšil. Jedná se o třetí dítě v rodině soukromého zemědělce a na výchovu chlapce nemají tolik času, sourozenci jsou již dospělí. Chlapec hůře spolupracoval, pokud se mu něco nedařilo, okamžitě odešel „trucovat“ do ústraní. Pokud ho nějaká činnost zaujala, pak přišel. Rodiče dochází s chlapcem na logopedickou nápravu.

7.3 Žák č. 3 a 4

Jedná se o chlapce – dvojčata. V kolektivu jsou nesoustředění, hyperaktivní, nevnímají a neslyší pokyny.

Chlapci měli roční odklad povinné školní docházky, právě kvůli logopedickým problémům a opožděnému vývoji řeči. Dle sdělení paní logopedky se jedná o početnou rodinu s dospělými lidmi a pouze tito chlapci vyrůstali uprostřed této rodiny, ovšem výchova byla zanedbána. Na rodičovské dovolené se staral o dvojčata otec, matka chodila do zaměstnání (vedoucí funkce).

S výchovou pomáhaly dvě starší sestry, věkový rozdíl mezi nimi a dvojčaty 13 a 14 let.

Problémy chlapců zřejmě vyplývají i z hlučnějšího prostředí, kdy jako zvuková kulisa byla pouštěna televize či rádio a dospělí se bavili. Chlapci v tomto prostředí plném sluchových podnětů se pak nenaučili vnímat a poslouchat.

Nedozrálý fonematický sluch a jeden chlapec neumí hlásku R.

Z doporučení logopedky:

Diferenciace sykavek, trénink sluchové pozornosti, rozlišování slabik s ostrou a tupou sykavkou (SE, ŠE, SA, ŠA).

Z pozorování vyplynulo:

- jemná a hrubá motorika – obratný (píše krasopisně)
- lateralita – praváci
- sluchová paměť – v klidu při individuální péči pomalejší, ale v pořádku
- zrakové vnímání – v pořádku (hledání rozdílů mezi stejnými obrázky, sestavení rozstříhaného obrázku)
- rozumové schopnosti – poznají a pojmenují (základní barvy, základní geometrické tvary – chvíli zaváhal), neprovádí pokyny přesně
- spolupráce s chlapci dobrá (při individuální péči).

leden 2012

Dle informací rodičů docházejí chlapci na nápravu k paní logopedce. Na její doporučení jsme začali trénovat sluchovou pozornost. Po společných rozcvičkách jsme hráli hry se zavázanýma očima. Tyto aktivity si oblíbili i ostatní žáci a za určitých podmínek hráli s námi (přednost v rozpoznávání měli chlapci, teprve když neuhodli, zapojili se ostatní).

Dvojčata měla za úkol rozpoznat různé zvuky – muchlání papíru, klepání na dřevo a sklo, zvuk tekoucí vody, zatleskání apod., určení, odkud přichází zvuk, hlasy zvířat.

Hry typu „Kuba řekl“ a všechny děti vykonaly požadovanou činnost. Hry na zlepšení pozornosti.

Hláška S – syčíme jako husa, cvičíme roztahování úst do širokého úsměvu, postupně přidáváme samohlásky, S nejprve na začátku slova, později uprostřed a na konci slova.

sedí, sám, síla, sůl, sen, seno, Simona, sopka, suk, sukně, nesu, pasu, vosa, maska, pasta, místo, pustí, podnos, náves, dopis

březen 2012

Střídáme sykavky S – Š.

s – š, s – š, sa – ša, se – še, si – ši

sešit, sluší, slyší, spíše, slušně, smíšený, salaš, suší, solíš, slíbíš

básnička: Publikace Řeč a sluch (Šimek, aj. 2012, s. 9)

„Sníh se sype,

sníh nás láká,

Standa staví sněhuláka.

Soňa staví sněhulačku,

půjdeme spolu na klouzačku.“

květen 2012

Společné hry „Pepíčku, pípni“ – podle hlasu měli chlapci rozpoznat a jmenovat spolužáka. Využili jsme také slovní kopanou, vytleskávali slova po slabikách (např. železo, cvičení).

Při individuální péči měli chlapci říkat, co slyší na začátku a na konci slova. „Letí ptáček a říká...“. Pro lepší koncentraci jsme zavazovali oči.

Trénujeme C a S, střídání ve slovech a rozlišení mezi hláskou C a S.

cesta, měsíc, samice, kvasnice, myslivec, ocásek

Při společných hrách jsme se ztišili a zaposlouchali do zvuků kolem nás (venku projelo auto, zaštěkal pes, šumí stromy ve větru).

říjen 2012

U chlapců došlo ke zlepšení v pozornosti i při vyučování, přesto ještě problémy se sykavkami a hláskou R přetrvávají. Matka tvrdí, že pravidelně s chlapci dochází na nápravu k logopedce.

Nemám zprávy od paní logopedky, trénovali jsme společně s ostatními dětmi pozornost.

Úkol: Srovnat obrázky z pohádky, podle děje. (O Popelce)

prosinec 2012

Paní logopedka mi potvrdila, že chlapci na nápravě byli naposledy na jaře a v současné době nechodí.

Chlapci měli roční odklad povinné školní docházky právě z logopedických důvodů. Po nástupu do první třídy jsme jim hůře rozuměli a potýkali se s nesoustředěností. Během pár měsíců si chlapci navykli na určitý režim a zklidnili se. Oba dva velmi brzy krasopisně psali a v rámci skupiny se snažili cvičit. V současné době záleží na rodičích, zda budou chodit na logopedickou nápravu na specializované pracoviště. Jeden z chlapců neumí vyslovovat hlásku R a druhý by potřeboval vylepšit hlásku Ř. Sykavky chlapci již zvládli. Špatná výslovnost hlásky R se projevila také při psaní diktátu, kdy chlapec napsal místo „kanárek“ – „kanálek.

7.4 Žák č. 5

Huhňavá řeč

Procvičování hrubé a jemné motoriky a grafomotoriky. Dýchá pouze ústy.

Z doporučení logopedky:

Špatné dýchání, (stav po odstranění nosní mandle)používat nos k dýchání a nácvik dýchání.

Z pozorování vyplynulo:

- jemná a hrubá motorika – méně obratný
- lateralita – pravák
- některé pohyby jazyka a rtů činí potíže
- sluchová paměť – zopakuje jednoduchou větu
- zrakové vnímání – v pořádku
- rozumové schopnosti – pozná a pojmenuje (základní barvy, základní geometrické tvary) při řeči špatně dýchá

únor 2012

Chlapec byl v lednu nemocný, na nápravu k logopedce chodí.

Ve společných rozcvíčkách se zaměřujeme na rozvoj po všech požadovaných stránkách. Individuálně se vracíme k dýchacím cvičením, nádech nosem a prodloužený výdech. (Přivoníme ke kytice a při výdechu „áááá“, údiv s hlasovým projevem júúúú, jéééé).

Artikulační cvičení – úsměv, protiva – našpulení rtů, jazyk – váleček.

Grafomotorika – cvrček skáče, obtahování různých obrázků. Chlapci jsem cvičení vysvětlila, poté pracoval samostatně.

březen – duben 2012

Hra na zrcadlo – opakování grimas.

Dechová cvičení – hluboké dýchání vleže (medvěd spí), jedna nosní dírka nádech – druhou výdech, foukání do větrníku.

Syntéza slov – př. pa – stel – ka = pastelka.

Chlapec měl zopakovat, co jsem řekla: P – E – S = pes.

Grafomotorika – kreslení sněhuláků a říkanka:

„Sněhuláku, hu, hu, hu!

Kde máš nohy?

Ve sněhu.“

květen – červen 2012

Dechová cvičení – nádech nosem a prodloužený výdech ústy za současného hlasového projevu (had – sssss, koza – mééééé, vítr – fúúúú, apod.).

Grafomotorika – kopl gól – šikmé čáry. (kopie – Metodická příručka 2010)

Opakování slov, vět, básniček a říkanek.

červen 2012

Chlapec byl pochválen paní logopedkou za snaživost a jeho řeč je srovnána. Pouze doporučeno rodičům nadále procvičovat.

říjen 2012

Žák občas navštěvuje naši skupinu a účastní se společných rozcviček.

Chlapec svojí snahou a důslednou péčí rodičů dosáhl nápravy. Jemná motorika stále trochu vázne a je vhodné ji i nadále procvičovat. Jedná se o inteligentního chlapce, který si snadno zapamatuje básničky, říkanky a písničky. Výborně spolupracoval, avšak byl často nemocný.

7.5 Žákyně č. 6

Koktavost

Dívka přišla do naší školy v druhé polovině školního roku. Jedná se o extrémně vnímavou a citlivou dívku. Na odbornou logopedickou péči nechodila, po poradě s paní logopedkou jsem se soustředila na dechová cvičení a rytmizované říkanky, při kterých jsme s dívkou vytřukávaly rytmus. Dívka při řeči lapá po dechu, má hlasivkový blok a zřejmě prožívá až úzkost. Viditelně se bojí mluvit, přešlapuje na místě a nevěří si.

březen 2012

Společná dechová cvičení a individuálně rytmizované – MAMAMA, MA MIN KA, společné vytleskávání.

květen 2012

Uvolňovací cviky, dechová cvičení, dívku vezmu za ruku nebo ji pohladím, aby se nebála spolupracovat.

říjen 2012

Dívka se pouze účastní společných rozcviček.

Dívka byla v PP poradně, byla u ní diagnostikována dyskalkulie (začala chodit na nápravu k dyslektické asistentce). Dle zprávy z vyšetření se u dívky nejedná o koktavost, pouze o psychický blok a zřejmě i geneticky danou zátěž ze strany matky, která také velmi rozvláčně hovoří. Dívka i v současné době (únor 2013) ztěžka mluví – zadržává, při hlasitém čtení má obtíže. Po domluvě s maminkou jsem s dívkou ve skupině pracovala, ale pouze při společné rozcvičce. Dívka se bojí mluvit a trvá delší dobu, než navážeme kontakt. Manuálně je velmi zručná, ve volných chvílích většinou maluje. Doporučovala bych psychologické vyšetření.

7.6 Žák č. 7

Opožděný vývoj řeči, chlapec ze sociálně znevýhodněného prostředí

Chlapec nastoupil povinnou školní docházku až v listopadu 2011, teprve po intervenci sociálního odboru MÚ. Jedná se o zanedbané dítě, které není doma řádně vychováváno a vedeno. Paní učitelka ve svém volném čase se věnovala zameškanému učivu, aby se chlapec mohl během vyučování orientovat. Projevuje se u něho malá slovní zásoba, používá vulgární slova, chybuje v oblasti gramatiky. Dospělým osobám tyká, objevují se závažné poruchy chování a negativismus ke každé činnosti. Na odborné logopedické vyšetření nešel.

leden 2012

Po domluvě s paní logopedkou jsem chtěla s chlapcem rozšiřovat slovní zásobu, procvičit artikulační a dechová cvičení.

Chlapcova matka si nepřála spolupracovat a dokonce odmítá navštívit PP poradnu. Chlapec ve svých 8 letech je její nejstarší dítě a musí hlídat své mladší sourozence. Nyní matka porodila svoje šesté dítě, které však nechala v porodnici. Chlapec je poměrně inteligentní, ale nemá pevný režim a svým velmi negativním chováním narušuje výuku ve

druhé třídě. Chlapec naši skupinu nenavštěvoval. Opožděný vývoj řeči a poruchy chování jsou následkem nepodnětného sociálního prostředí, ve kterém chlapec vyrůstá.

7.7 Žák č. 8

Artikulační neobratnost

Chlapec s méně rozvinutou motorikou mluvidel – rtů a jazyka. Při mluvení málo otevírá ústa, jazyk leze ven z pusy a je mu špatně rozumět. Rodiče logopedický problém neřeší.

Chlapec se účastnil našich setkání a společných rozcvíček.

Z pozorování vyplynulo:

- jemná motorika – méně obratný
- hrubá motorika – zvládá s drobnými obtížemi např. chůze ze schodů
- lateralita – levák
- špatná výslovnost – artikulace, některé pohyby jazykem a rty mu činí obtíže
- rozumové schopnosti – pozná a pojmenuje základní barvy

leden 2012

Chlapec zpočátku nespolupracoval, protože jsem neměla souhlas rodičů, nenutila jsem ho. Formou hry, omalovánky a rébusů jsem se snažila chlapce zapojit do našich činností.

březen – duben 2012

V individuální péči jsme zaměřili na cviky pro lepší pohyblivost rtů, předcvičovala jsem a chlapec opakoval cviky. Různé grimasy, úsměvy, špulení rtů – posílání pusinek mamince a kapřík. Pohyby jazykem – špičkou jazyka se dotýkat horního patra, rulička

z jazyka, jazykový ping pong. Během individuálních činností dostával cvičení na rozšíření slovní zásoby (tvoření opačných slov, k danému obrázku přiřadit vhodná slova).

červen 2012

Chlapec již výborně spolupracuje, v individuálních cvičeních jsme se stále zaměřovali na artikulační cvičení, tvoření vět podle obrázků.

říjen 2012

Chlapec se již výrazně zlepšil. O prázdninách se mu narodil sourozenec.

U chlapce se z větší části jednalo o psychickou záležitost, přestal si cumlat prsty a trika. Zvykl si na školní práci a kolektiv spolužáků. Kladný vliv na žáka mělo i narození sourozence, rozdělení rodičovské péče a chlapcovo osamostatnění. Na společných setkáních byl v druhé polovině roku aktivní.

Závěr

Metodou pozorování byl ověřen předpoklad, že na vývoj řeči a mluvního projevu má velký vliv rodinné zázemí a péče rodičů. Kombinací odborného vedení logopeda, trpělivým a důsledným přístupem rodičů i snaživostí dítěte bývají logopedické vady odstraněny či zmírněny. Naopak nezájem ze strany rodičů nebo dítěte nápravu vady ztěžuje a prodlužuje. Zvláště zarážející je přístup rodičů ze sociálně slabých vrstev, kdy evidentně se dítěti dostatečně nevěnují, jak z výchovného hlediska, tak i po stránce logopedické. Během náslechu v mateřské škole Slunečná ve Dvoře Králové nad Labem jsem tento problémový přístup vypožorovala i u některých předškolních dětí.

Z ročního pozorování 8 žáků s logopedickými problémy na začátku školní docházky vyplynulo, že tři chodili na nápravu na odborné pracoviště a dva žáci měli psychické problémy, které se odrazily v mluvním projevu. Jeden žák se po dobu pozorování léčil s hlasivkami a nemohl chodit na nápravu řeči. Zbylí dva žáci logopedické pracoviště nenavštěvovali.

Dále byl ověřen předpoklad, že nejlepší období pro začátek logopedické nápravy je předškolní věk a že by děti měly zvládat správnou výslovnost již při nástupu do první třídy základní školy. V současné době je nemálo případů, kdy rodiče řeší potíže s výslovností dětí až po intervenci pedagogů při zápisu do první třídy.

S nezájmem rodičů o včasnou logopedickou nápravu a malou důsledností v péči o svoje děti se potýkají nejen pedagogové na základní škole, ale také odborná logopedická pracoviště.

Literatura

ASOCIACE LOGOPEDŮ VE ŠKOLSTVÍ, 2010. *Metodická příručka logopedické prevence pro účastníky kurzu*. Ústí nad Labem: Tisk Horák.

ASOCIACE LOGOPEDŮ VE ŠKOLSTVÍ, 2011. *Říkadla a omalovánky*. Ústí nad Labem: Tisk Horák.

ČAPEK, K., 1931. Chvála řeči české 1923. V: *Marsylas: Čili na okraj literatury*. 3. vyd. Praha: Aventinum.

HÁLA, B., SOVÁK, M., 1947. *Hlas, řeč, sluch*. 2. uprav. a rozš. vyd. Praha: Česká grafická unie.

JEŘÁBEK, J., aj., 2004. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: VÚP.

KLENKOVÁ, J., 2006. *Logopedie*. 1. vyd. Praha: Grada, ISBN 80-247-1110-9.

LANGER, A., 1993. *Úspěch veřejné promluvy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, ISBN 80-7168-063-X.

LECHTA, V., 2003. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, ISBN 80-7178-801-5.

OHNESORG, K., 1959. *Druhá fonetická studie o dětské řeči*. 1. vyd. Praha: SPN.

OHNESORG, K., 1976. *Naše dítě se učí mluvit*. 2. přepr. vyd. Praha: SPN.

PROCHÁZKA, V., aj., 1967. *Příruční slovník naučný*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé Akademie.

PTÁČEK, M., 2002. *Moudrá moudra*. 1. vyd. Praha: Albatros, ISBN 80-00-01113-1.

SEEMAN, M., 1955. *Poruchy dětské řeči*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.

SOVÁK, M., KREJČÍ, J., 1984. *Logopedie - didaktika a metodika*. 1. vyd. Praha: SPN.

ŠIMEK, P., aj., 2012. *Řeč a sluch*. 1. vyd. Praha: Raabe, ISBN 978-80-87553-54-1.

ŠVEJCAR, J., 1985. *Péče o dítě*. 4. přepr. vyd. Praha: Avicenum.

TOMAN, J., 1981. *Jak dobře mluvit*. 3. uprav. vyd. Praha: Svoboda.

VYŠTEJN, J., 1991. *Vady výslovnosti*. 1. vyd. Praha: SPN, ISBN 80-04-24504-8.

Internetové zdroje

ASMIRA, 2012. Vady řeči – dysfázie, opožděný vývoj řeči a dyslalie. In: *Modrý koník* [online]. 30. 05. 2012 [vid. 15. 09. 2012].

Dostupné z: <http://www.modrykonik.cz/fotoblog/sisstin/clanek/vady-rci-dysfazie-opozdeny-vyvoj-rci-a-dys/>

MEDICON, 2012. *Foniatrie*. [online]. [vid. 15. 09. 2012].

Dostupné z: <http://www.mediconas.cz/cs/polikliniky/poliklinika-budejovicka/kontakty-a-ordinace/vyhledavani-ordinaci/>

WIKIPEDIE – otevřená encyklopedie [online]. [vid. 15. 09. 2012].

Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Claudius#Zdravotn.C3.AD_nesn.C3.A1ze